

Aminokyseliny & Peptidy

© Biochemický ústav LF MU (J.D.) 2008

Osnova

- Výslovnost a etymologie aminokyselin
- Chiralita aminokyselin
- Charakter vedlejšího řetězce a důsledky z toho plynoucí
- Acidobazické vlastnosti aminokyselin
- Hlavní biochemické přeměny aminokyselin
- Nestandardní aminokyseliny
- Vybrané peptidy (hormony, toxiny)

Jazyková poznámka: výslovnost

- výslovnost přípony *-nin* je tvrdá [nyn]
- **česky:** alanin [alanyn]
- **anglicky:** alanine [æləny:n]
- stejně i v jiných názvech:
threonin, arginin, adenin, guanin,
chinin, serotonin, kreatinin ...

Jazyková poznámka: Původ názvů aminokyselin

Aminokyselina	Původ názvu
alanin	složenina z <u>al</u> dehyd ky <u>an</u> hydr <u>in</u> (substrát syntézy)
arginin	arginin nitrát připomíná stříbro, lat. <i>argentum</i>
asparagin	poprvé izolován z chřestu, lat. <i>asparagus</i>
asparagová kys.	od asparaginu (produkt hydrolýzy)
cystin	poprvé izol. z moč. kamene, řec. <i>cystis</i> (moč. měchýř)
cystein	od cystinu (produkt hydrogenace)
fenylalanin	fenyl derivát alaninu
glutamin	poprvé izolován z rostlinného proteinu <i>glutenu</i>
glutamová kys.	od glutaminu (produkt hydrolýzy)
glycin	má sladkou chuť, řec. <i>glykos</i>

Jazyková poznámka: Původ názvů aminokyselin

Aminokys.	Původ názvu
histidin	z řec. <i>histos</i> (tkáň)
leucin	tvoří bílé krystalky, řec. <i>leukos</i> (bílý)
isoleucin	<u>isomer</u> leucinu
lysin	objeven při hydro <u>lýze</u> kaseinu, z řec. <i>lysis</i>
methionin	obsahuje <u>methyl</u> na atomu síry, řec. <i>theion</i>
prolin	obsahuje heterocyklus <u>pyrrolidin</u>
serin	poprvé izolován z hedvábí, lat. <i>sericum</i>
taurin	poprvé izolován ze žluče býka, lat. <i>taurus</i> , nestandardní AK
threonin	má podobnou konfiguraci jako monosacharid <i>threosa</i>
tryptofan	objeven při štěpení trypsinem, řec. <i>tryptic</i> + <i>phane</i> (objev)
tyrosin	poprvé izolován ze sýru, řec. <i>tyros</i>
valin	podle kys. valerové, izolované z <i>Valeriana officinalis</i>

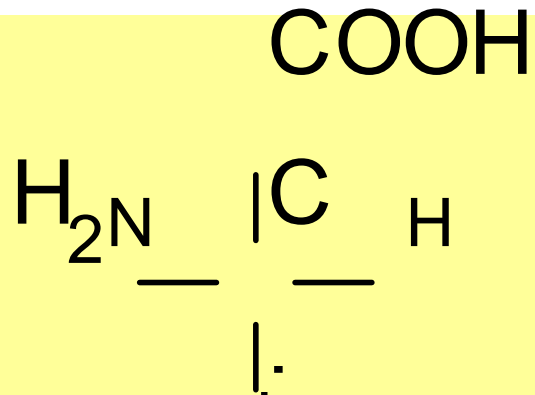

Chiralita aminokyselin

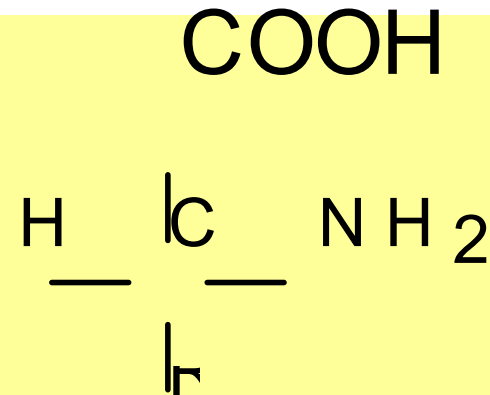
- Většina AK je chirální (jeden C*)
- Pouze glycin je achirální = nemá asymetrický uhlík
- Threonin a isoleucin mají dva C* $\Rightarrow$ 4 izomery
- V lidském těle se vyskytují a jsou biochemicky využitelné jen L-aminokyseliny
- D-aminokyseliny jen zřídka – jejich role nejasná

Fischerova D/L-konvence

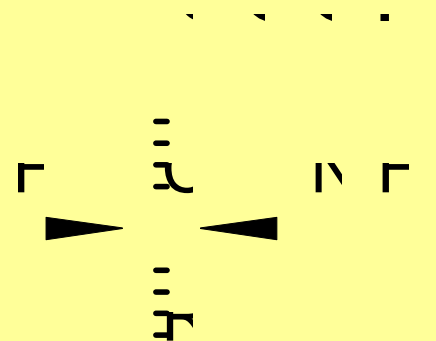
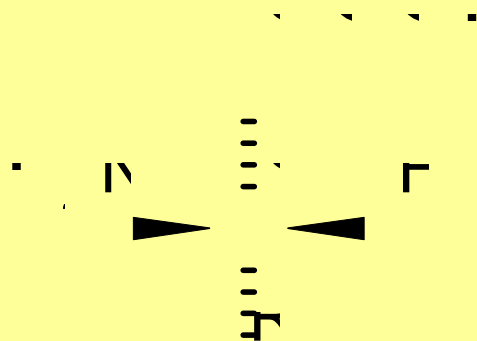
pravidla:
LCH II, s. 12

L-aminokyselina

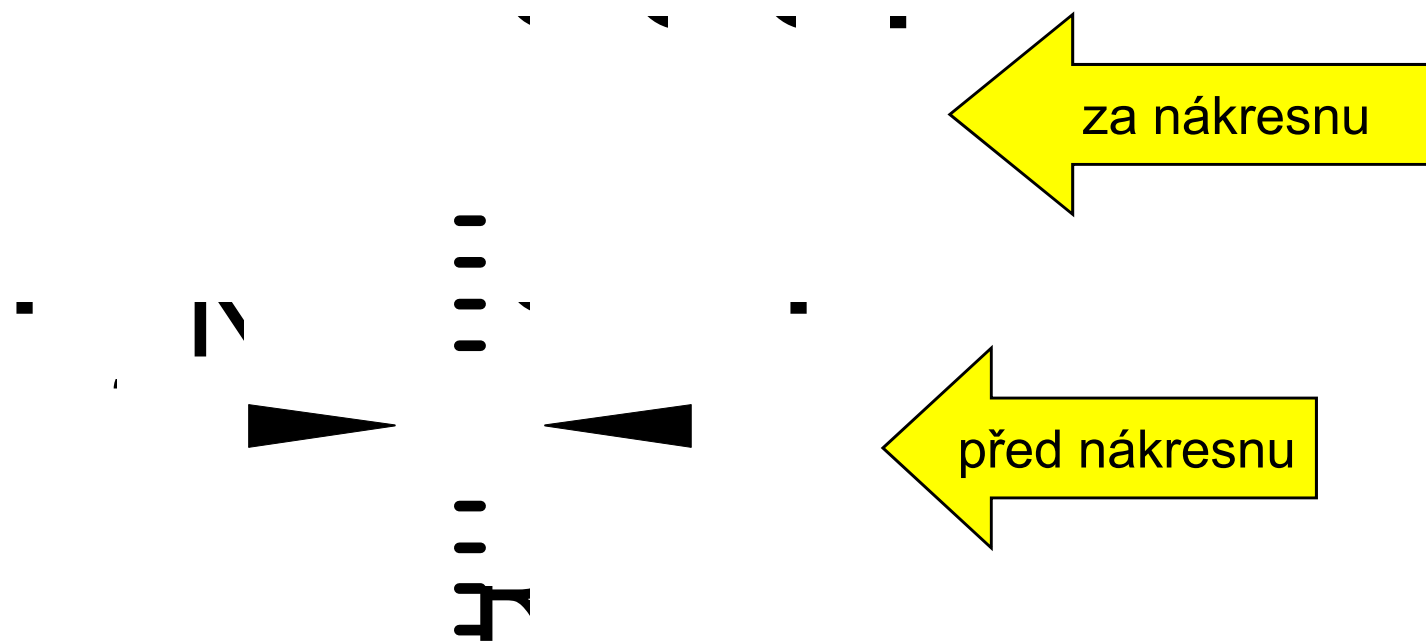

D-aminokyselina

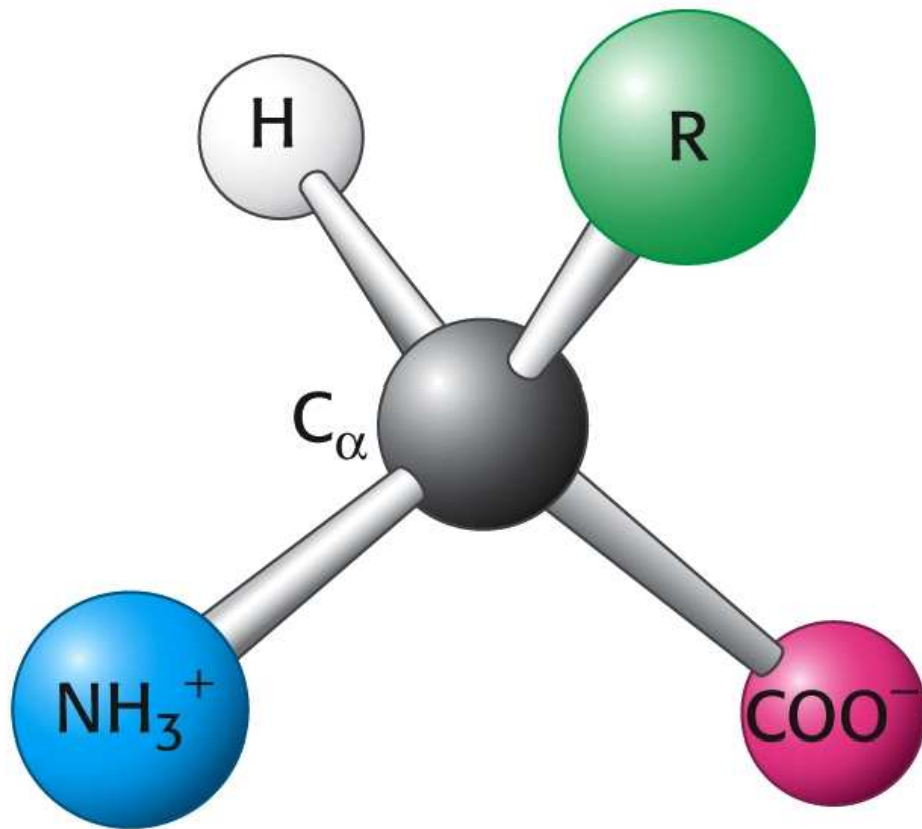

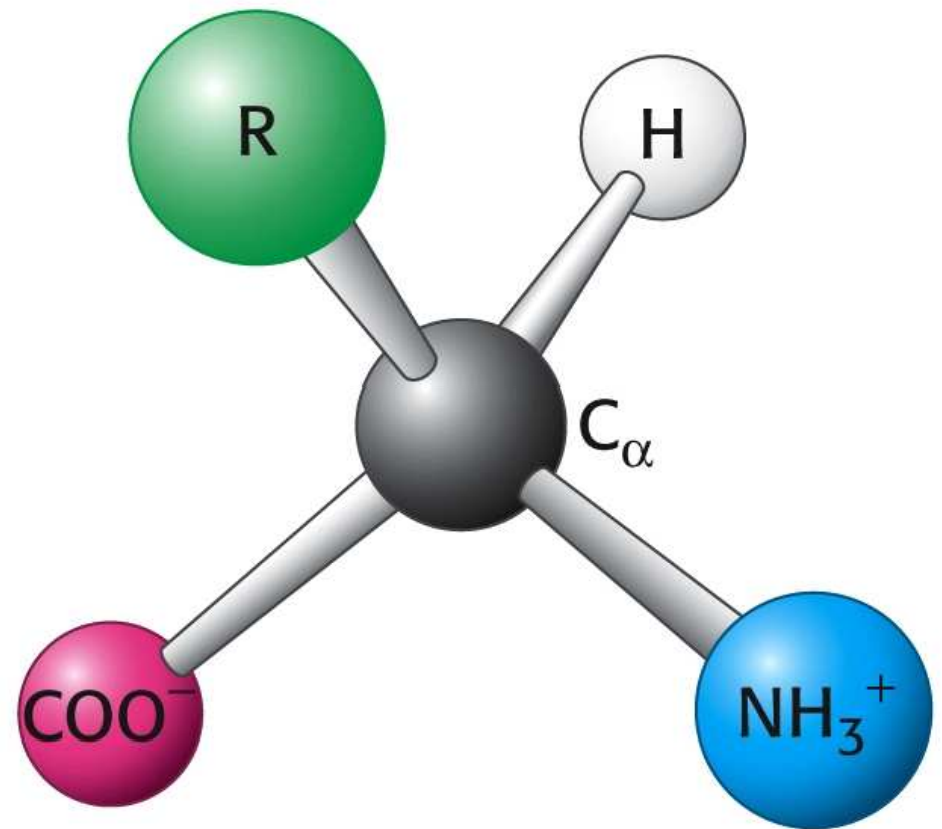
Stereoprojekce

Dvojí pohled na chirální centrum

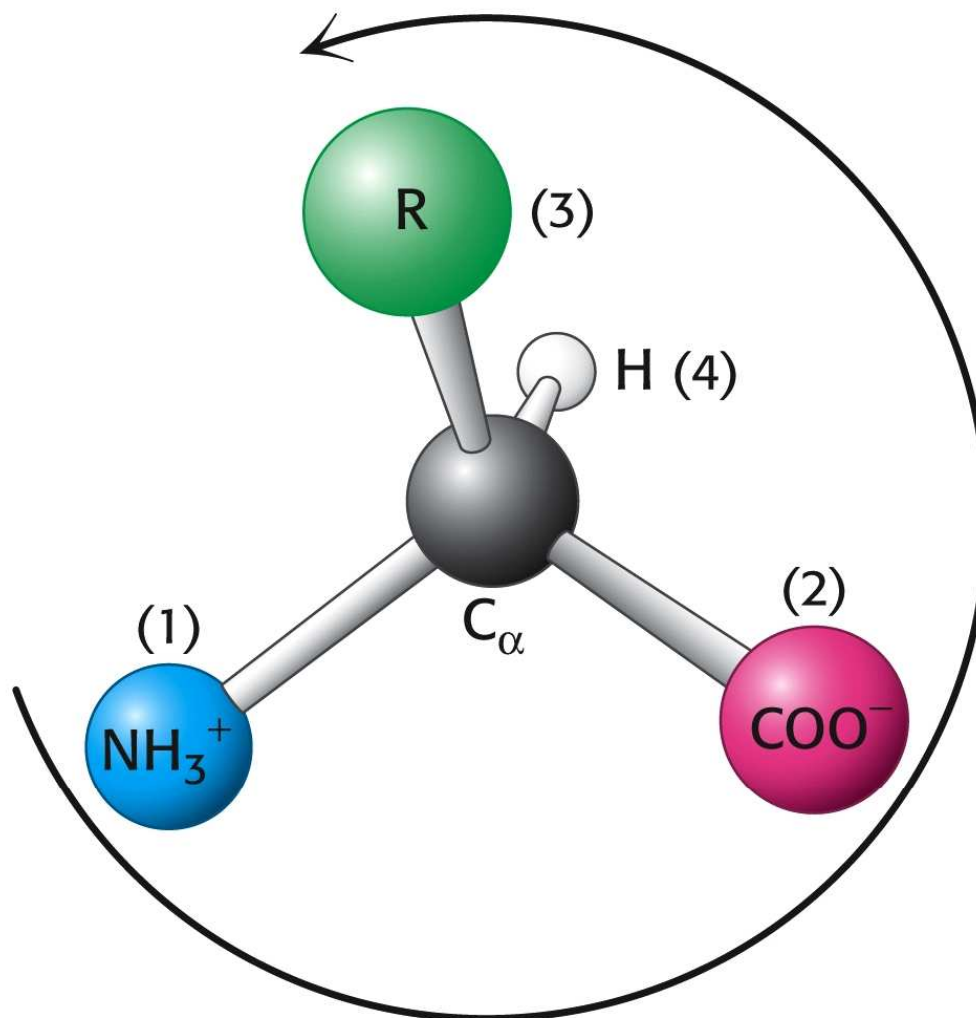

L-forma
S-izomer

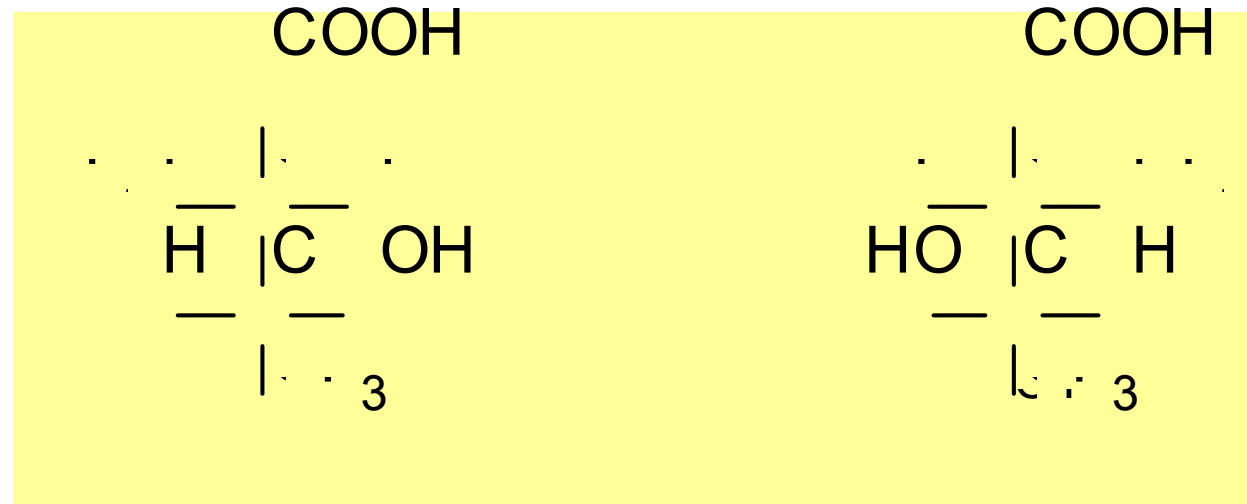
D-forma
R-izomer

R/S-konvence: pořadí substituentů na obvodu volantu

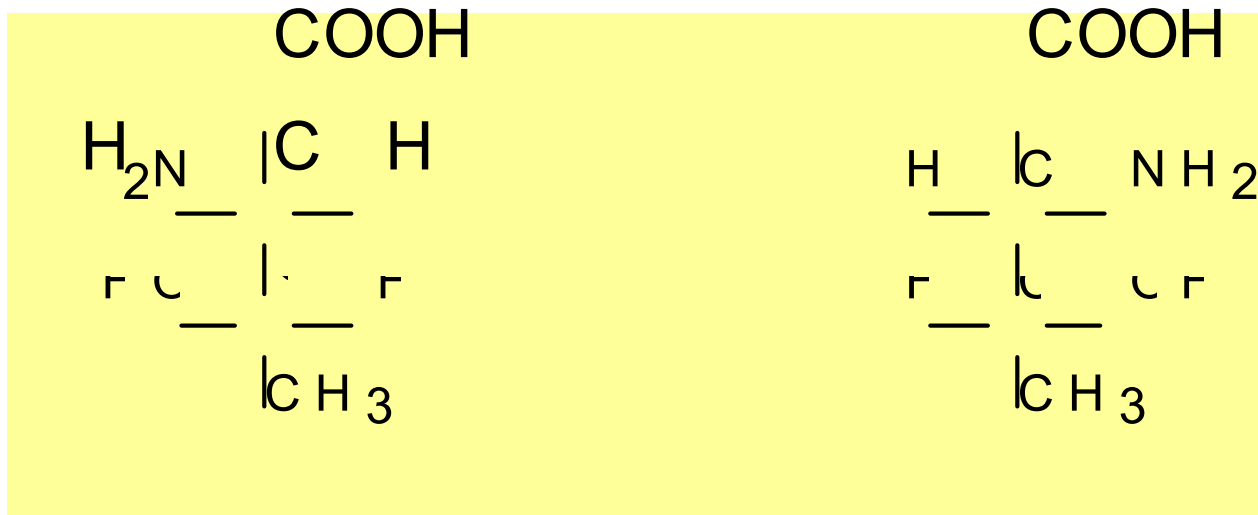
Pořadí 1-2-3 je proti směru hod. ručiček $\Rightarrow$ S-konfigurace

Čtyři izomery threoninu ($2^2 = 4$)

L-threonin

D-threonin

L-allothreonin

D-allothreonin

Výskyt D-aminokyselin

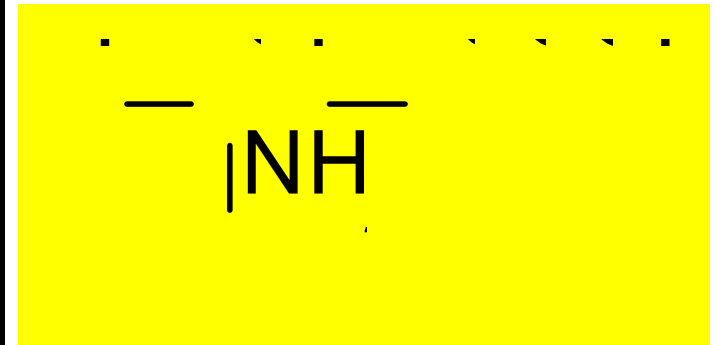
- V buněčných stěnách bakterií
- V metabolických produktech bakterií a plísní (antibiotika často obsahují D-AK)
- Volné D-AK se vyskytují ve fermentovaných nebo mikrobiálně kontaminovaných potravinách
- V lidském těle se s věkem zvyšuje obsah D-aspartátu v metabolicky inertních proteinech (zubní sklovina) – *in situ* racemizace
- Racemizace L-AK může být příčinou a/nebo indikátorem různých chorob (šedý zákal, Alzheimerova choroba ...)

Charakter vedlejšího řetězce (R) rozhoduje o typu nevazebných interakcí v proteinech

- vedl. řetězec je nepolární (9 AK) .... **hydrofobní interakce**
- vedl. řetězec je polární (6 AK) .... **H-můstky**
- vedl. řetězec je ionizovaný kladně (3 bazické AK)
nebo záporně (2 kyselé AK) .... elektrostatické interakce

Nepolární skupiny vytvářejí hydrofobní interakce

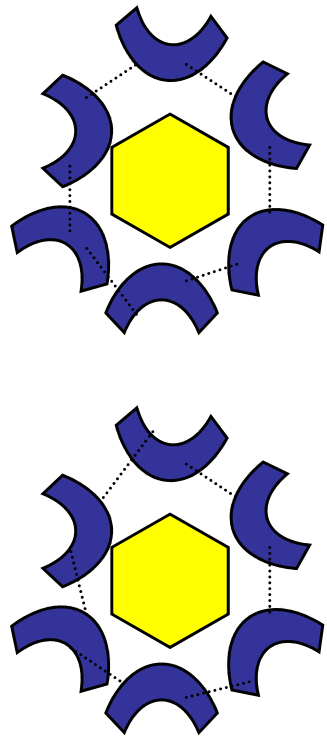
AK	Nepolární skupina R
Glycin	H
Alanin	methyl
Valin	isopropyl (propan-2-yl)
Leucin	isobutyl (2-methylpropyl)
Isoleucin	isobutyl (1-methylpropyl)
Fenylalanin	fenyl
Prolin	trimethylen (cyklizovaný)
Tryptofan	indolylmethyl
Methionin	$-\text{CH}_2-\text{CH}_2-\text{S}-\text{CH}_3$ *

* 2-(methylsulfanyl)ethyl

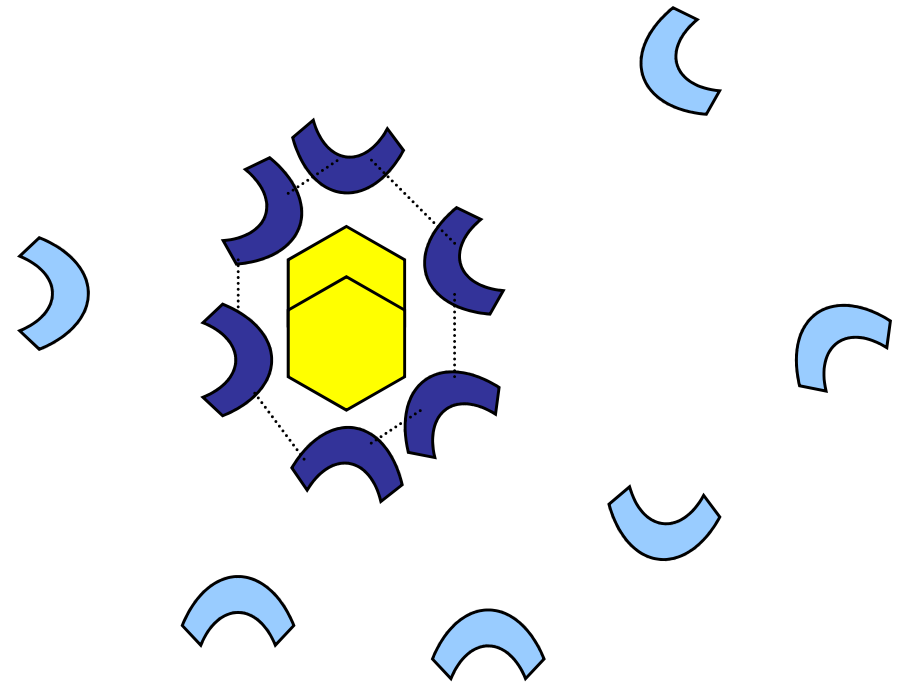
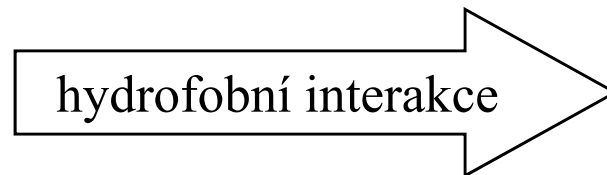

Hydrofobní interakce ve vodném prostředí

dvě nepolární molekuly
ve vodném prostředí

molekuly vody jsou „násilně“
organizované (klíčka, klastr)
– mají **nízkou entropii**

dvě nepolární molekuly se shlukly,
přiblížily k sobě

šest molekul vody se uvolnilo,
jsou „neorganizované“
– mají **vysokou entropii**

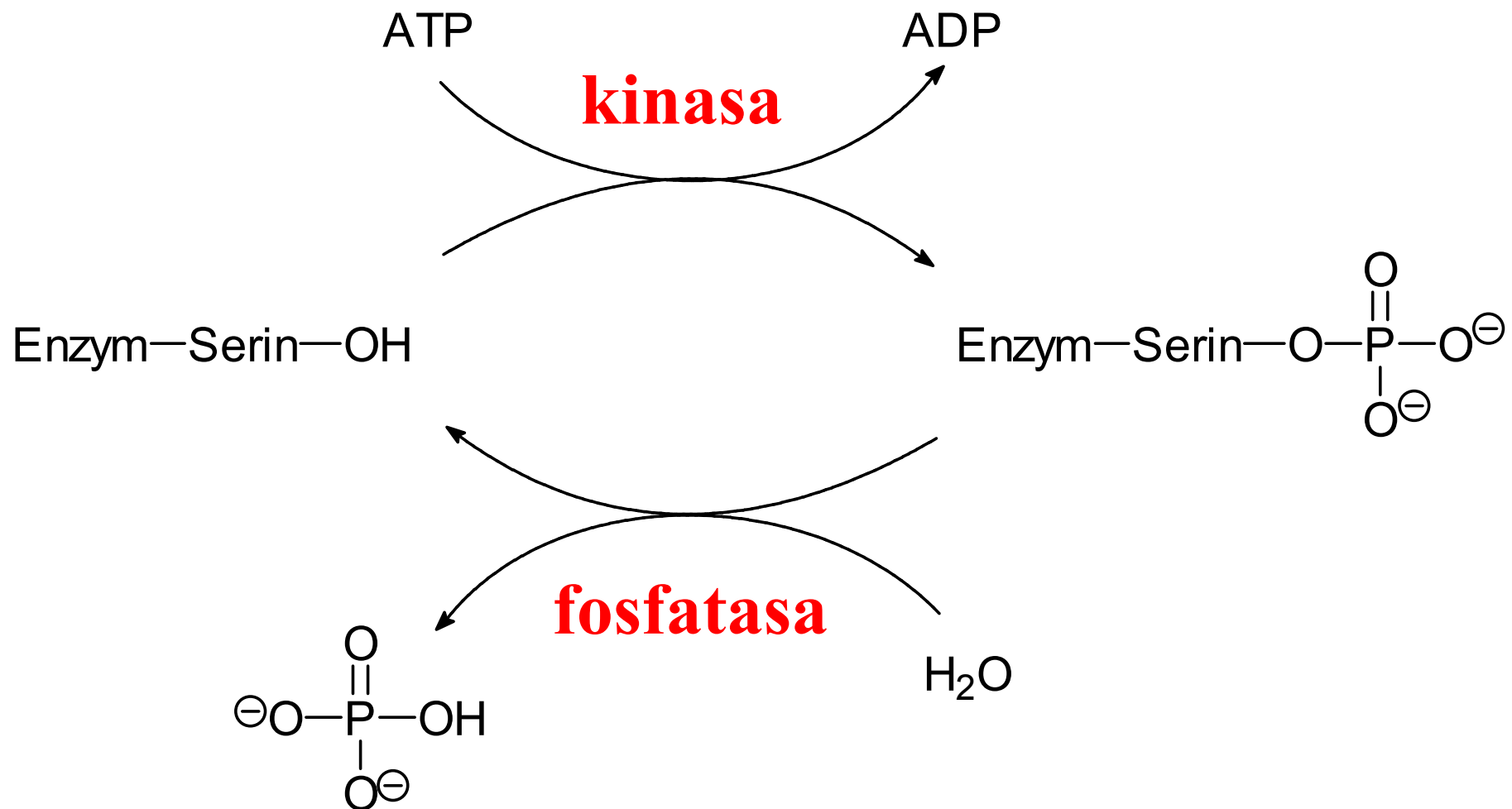
Při hydrofobní interakci se zvyšuje neuspořádanost většího počtu molekul
vody – celková entropie systému se zvyšuje

Aminokyseliny s polárními skupinami

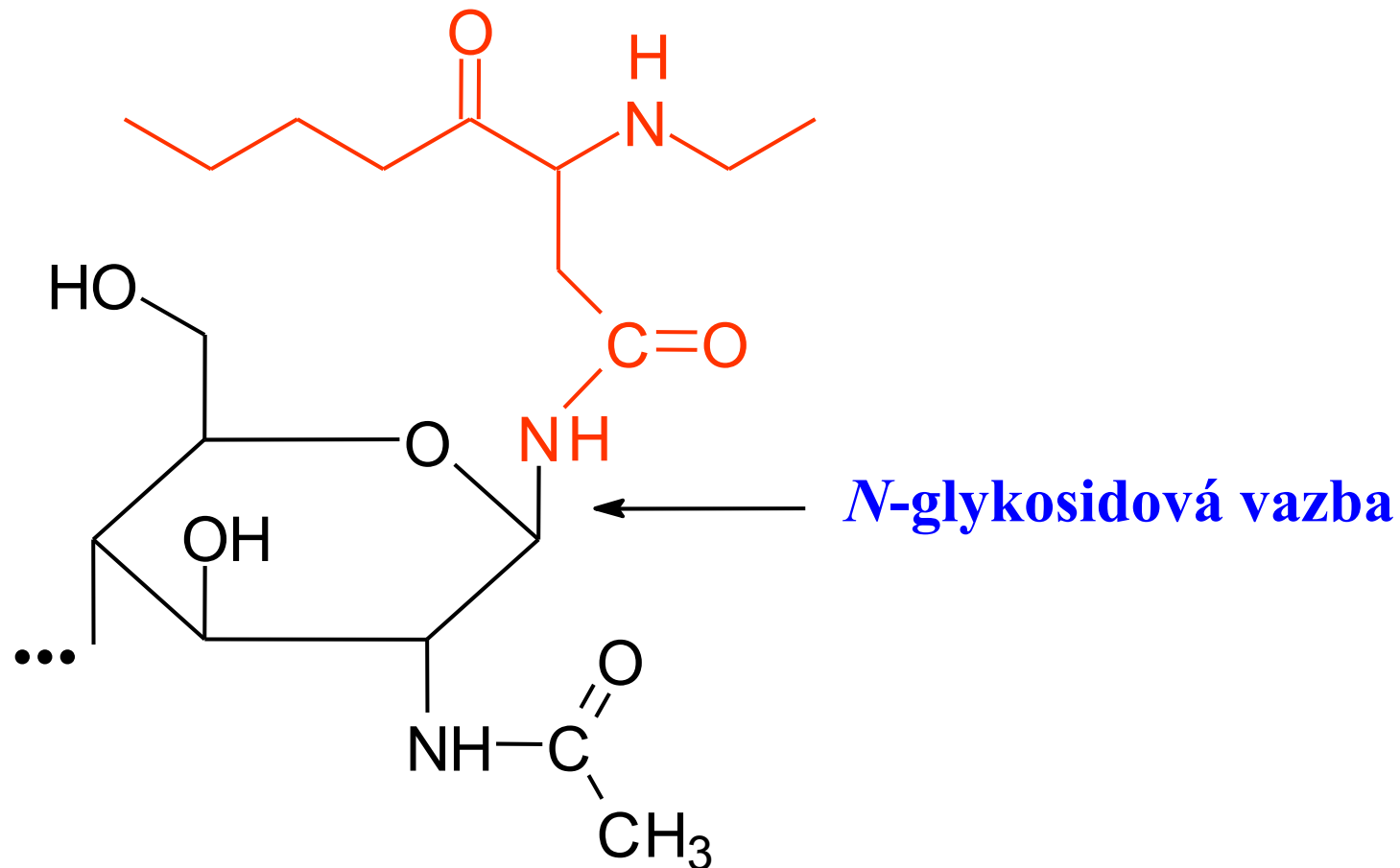
AK	Polární skupina	Funkce skupiny v bílkovině
Ser	alkohol. hydroxyl (-OH)	H-vazby, fosforylace, glykosylace, katalýza*
Thr	alkohol. hydroxyl (-OH)	H-vazby, fosforylace, glykosylace
Tyr	fenol. hydroxyl (-OH)	H-vazby, fosforylace,
Asn	amidová -CO-NH ₂	H-vazby, glykosylace (N-glykoproteiny)
Gln	amidová -CO-NH ₂	H-vazby
Cys	-SH (sulfanyl)	nukleofil ⇒ katalýza

* serinové proteázy

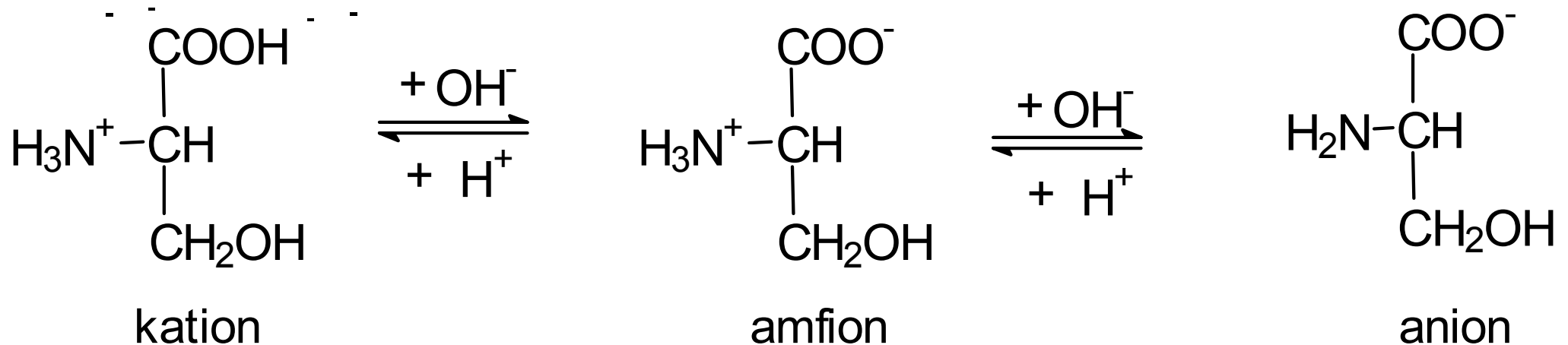
Fosforylace a defosforylace enzymu ovlivňuje jeho aktivitu

N-glykosidová vazba mezi asparaginem (Asn) a *N*-acetylglukosaminem v *N*-glykoproteinech

Ionizace aminokyselin závisí na pH

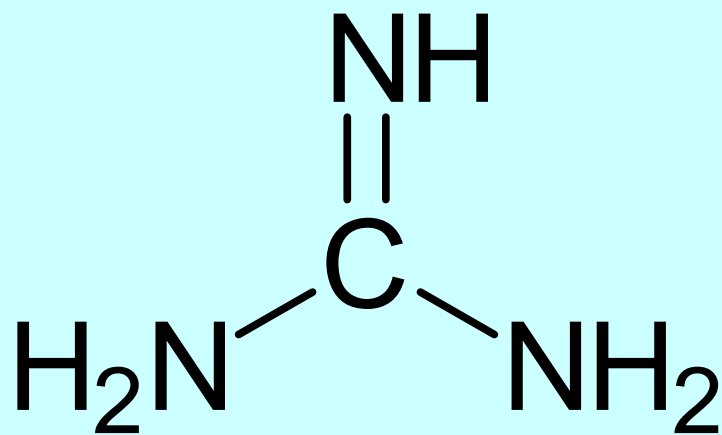
Které aminokyseliny mají při fyziologickém pH 7,40 v postranním řetězci ionizovanou skupinu?

Aminokyseliny s ionizovanými skupinami

AK	Kyselá skupina	pK_A	Disociace	Náboj
			Při pH 7,40	
Asp	β -Karboxyl	3,9	úplná	záporný
Glu	γ -Karboxyl	4,3	úplná	záporný
His	Imidazolium	6,0	částečná*	kladný
Lys	ϵ -Amonium	10,5	žádná	kladný
Arg	Guanidinium	12,5	žádná	kladný

* Rozmezí 50 - 100 %

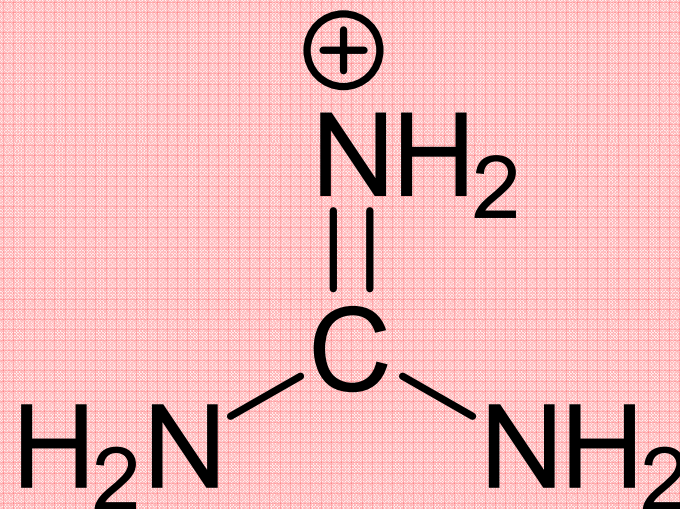
Rozlišujte

guanidin (iminomočovina)

relativně silná báze (iminodusík)

$$pK_B = 1,5$$

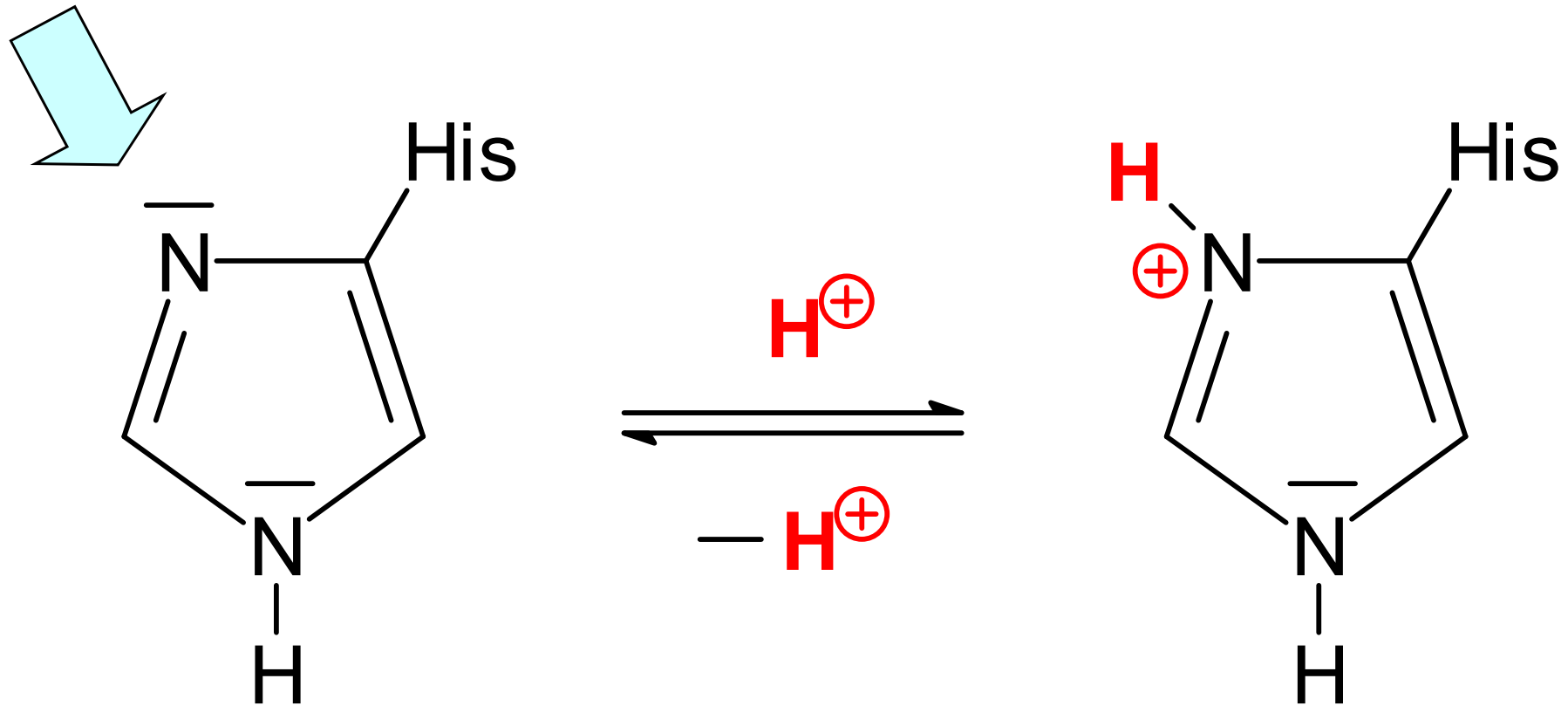

guanidinium

velmi slabá kyselina

$$pK_A = 12,5$$

Histidin podmiňuje pufrační vlastnosti bílkovin

$$pK_B = 8$$

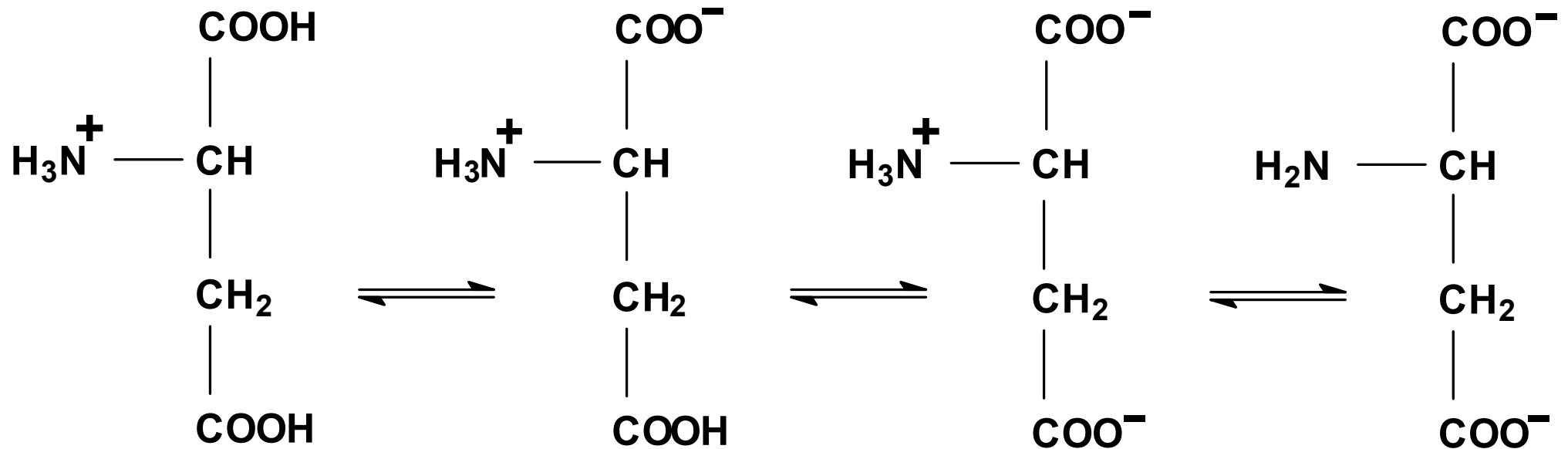
$$pK_A (\text{His}) = 6$$

$$pK_A (\text{His v bílk.}) = 6-8$$

Postupná disociace asparagové kyseliny

maximálně
protonizovaná forma

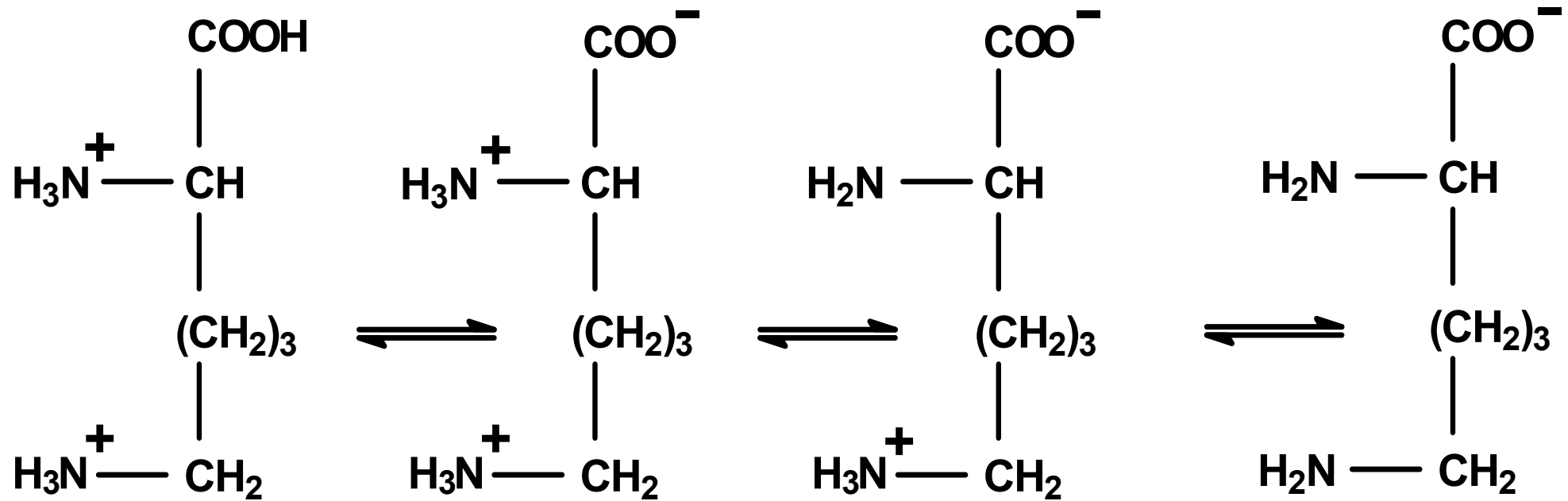
pH

$\text{pK}_{\text{A}1} = 2,19$

$\text{pK}_{\text{A}2} = 3,87$

$\text{pK}_{\text{A}3} = 9,82$

Postupná disociace lysinu

maximálně
protonizovaná forma

pH

$\text{pK}_{A1} = 2,18$

$\text{pK}_{A2} = 8,93$

$\text{pK}_{A3} = 10,55$

Isolelektrický bod je hodnota pH roztoku

- aminokyselina/bílkovina za isoelektrického bodu:
- existuje ve formě amfiontu
- má celkový náboj nulový
- nepohybuje se v elektrickém poli
- má nejmenší stabilitu v roztocích

Jak počítat pI ?

Neutrální AK	$pI = \frac{1}{2} (pK_{A1} + pK_{A2})$
Bazické AK	průměr pK obou bazických skupin
Kyselé AK	průměr pK obou kyselých skupin

Jak určit iontovou formu AK

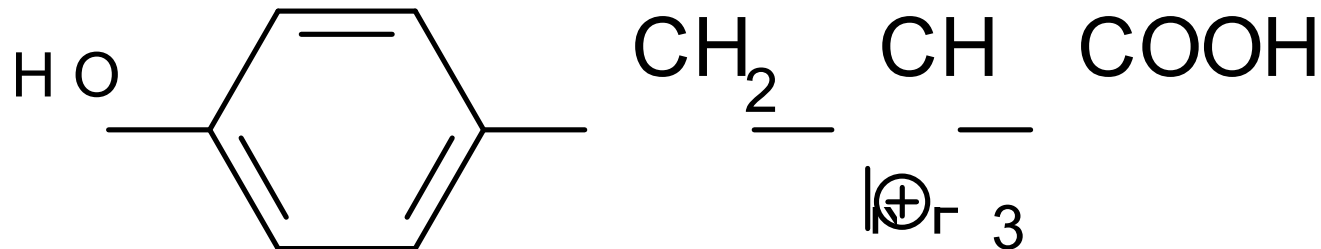

- Nakreslete maximálně protonizovanou formu AK.
- Ke všem kyselým skupinám přiřaďte jejich pK_A hodnoty.
- U každé kyselé skupiny zvlášť (!) rozhodněte, zda je při daném pH disociovaná či ne.
- Jestliže $\text{pH} < pK_A \Rightarrow$ skupina je převážně protonizovaná.
- Jestliže $\text{pH} > pK_A \Rightarrow$ skupina je převážně disociovaná.
- Jestliže $\text{pH} = pK_A \Rightarrow$ skupina je disociovaná z 50 %.

Jaká je převažující iontová forma tyrosinu při pH 12 ?

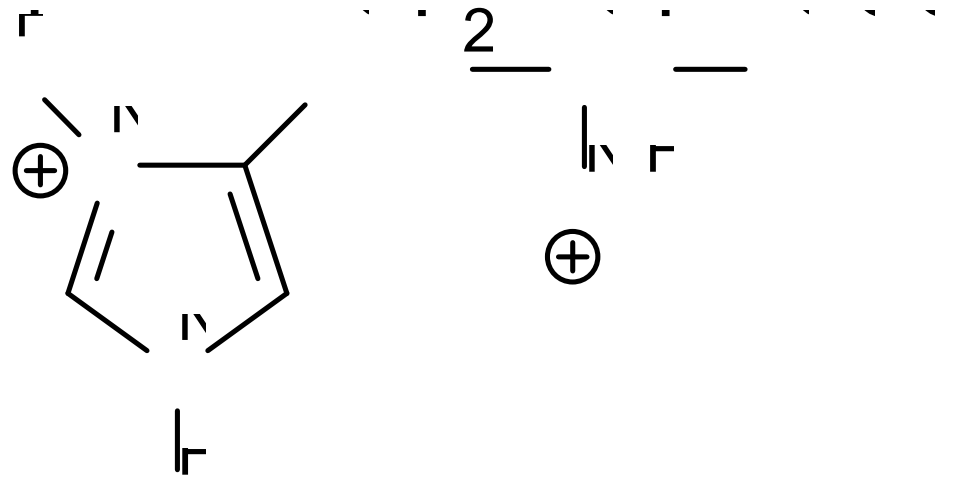
($pK_{A1} = 2,2$ $pK_{A2} = 9,1$ $pK_{A3} = 10,1$)

Maximálně protonizovaná forma:

Jaká je převažující iontová forma histidinu při pH 7,4 ?
($pK_{A1} = 1,7$ $pK_{A2} = 9,2$ $pK_{A3} = 6,0$)

Maximálně protonizovaná forma:

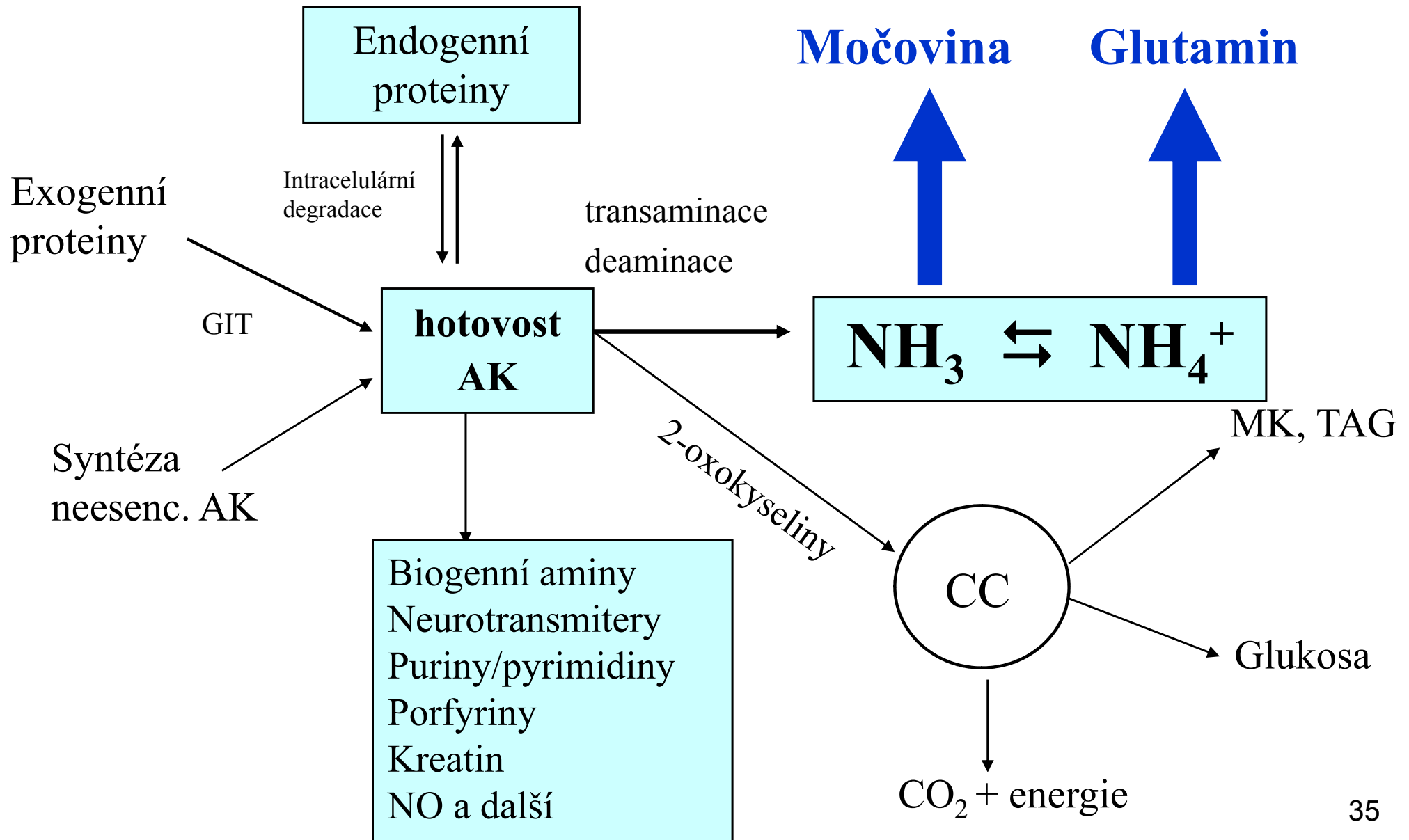

Biochemické přeměny AK

Přehled metabolismu aminokyselin

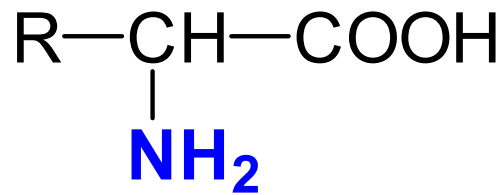
Esenciální aminokyseliny

- valin
- leucin
- isoleucin
- threonin
- fenylalanin
- tryptofan
- lysin
- methionin

Podmíněně esenciální

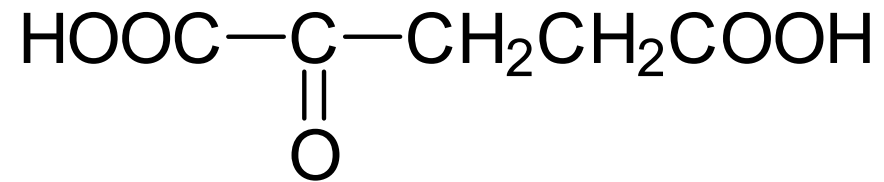
- histidin, arginin - v období růstu
- alanin, glutamin - při metabolickém stresu

Obecné schéma transaminace

aminokyselina

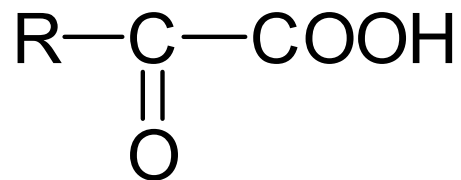
+

2-oxoglutarát

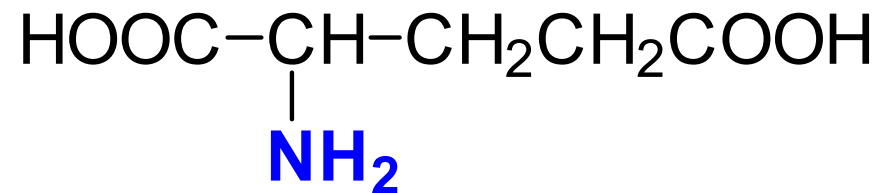

aminotransferasa
pyridoxalfosfát

2-oxokyselina

+

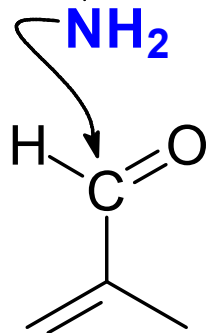
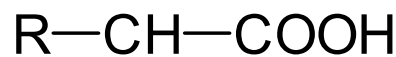
glutamát

1. Fáze transaminace

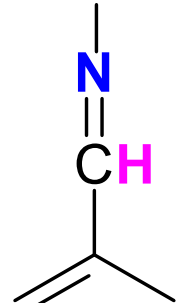
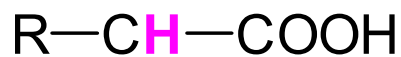
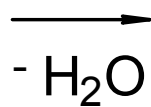
AK → oxokyselina

pyridoxal-P → pyridoxamin-P

aminokyselina

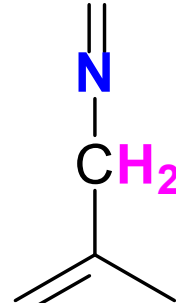
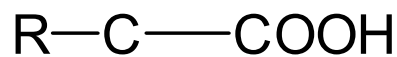

pyridoxal-P

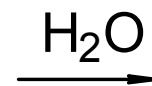

Schiffova báze
aldimin pyridoxalu

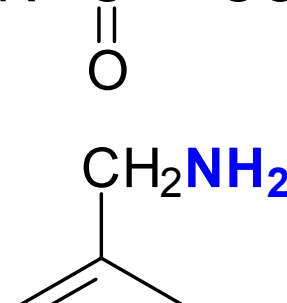
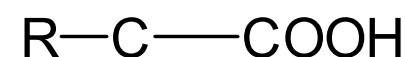
izomerace

iminokyselina
ketimin oxokyseliny

oxokyselina

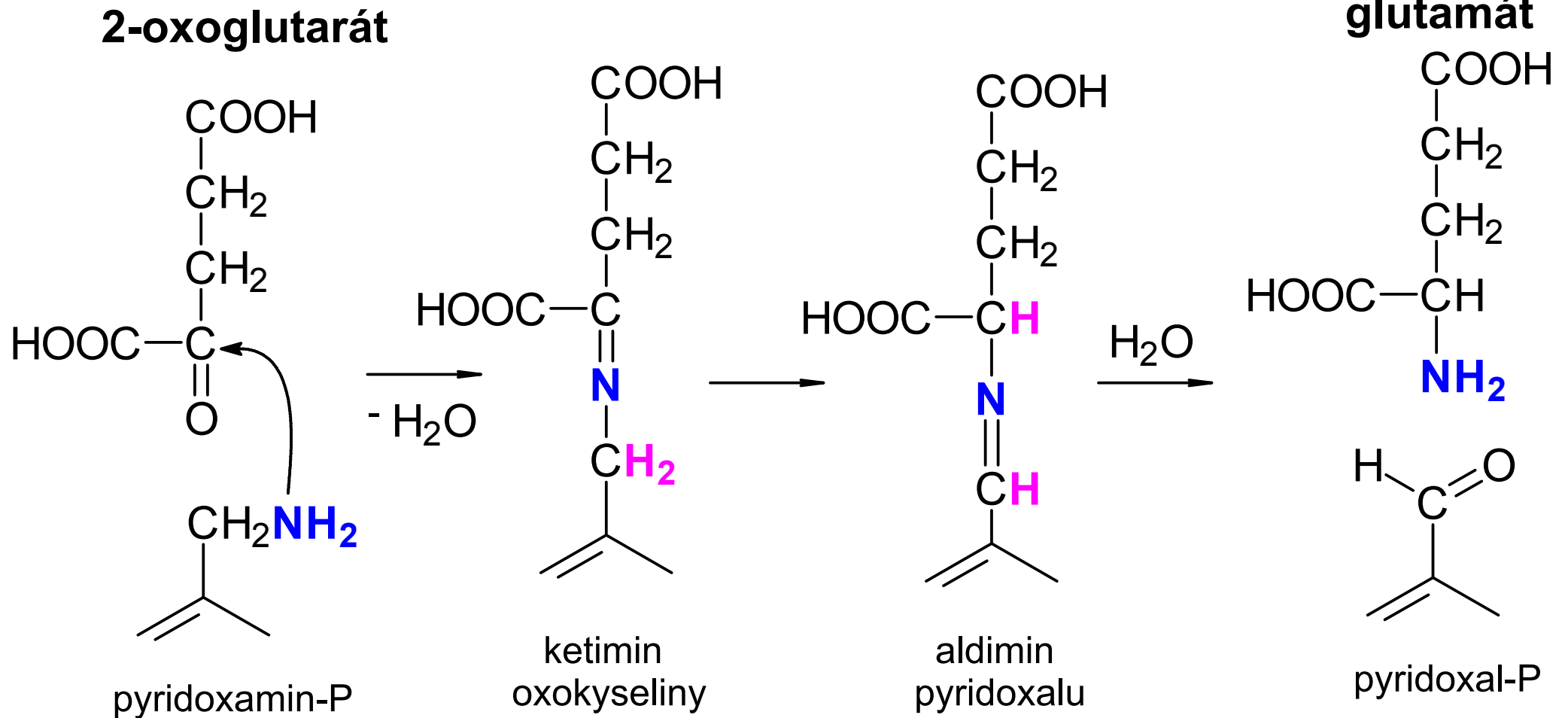

pyridoxamin-P

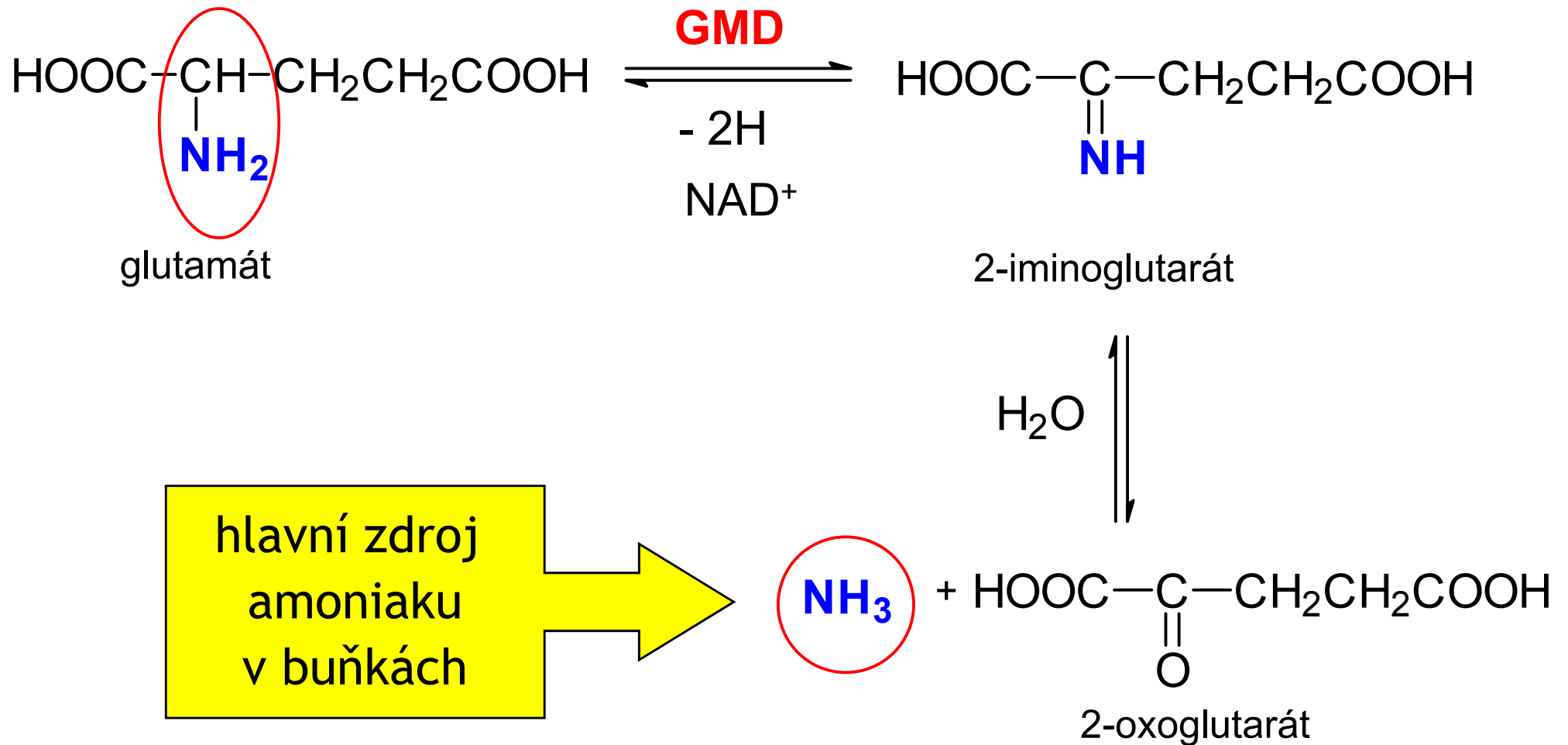
2. Fáze transaminace

2-oxoglutarát → glutamát

pyridoxamin-P → pyridoxal-P

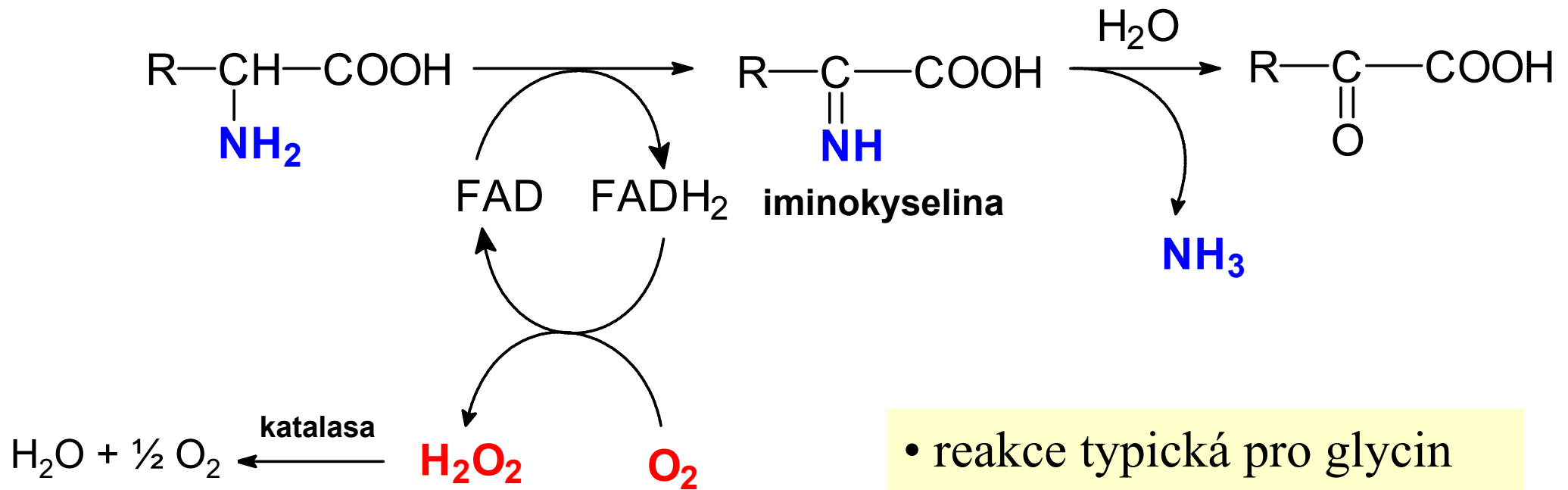

Dehydrogenační deaminace glutamátu využívá pyridinový kofaktor NAD⁺

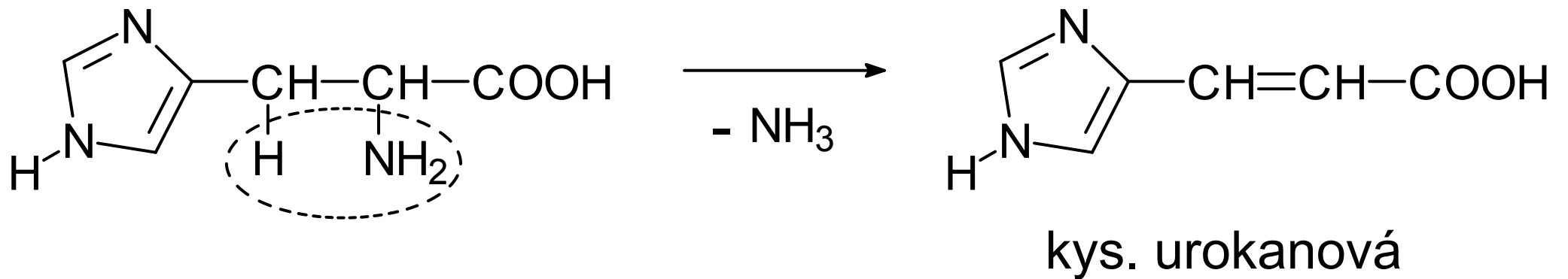

Oxidační deaminace AK se účastní flavinový kofaktor a v následné reakci dikyslík

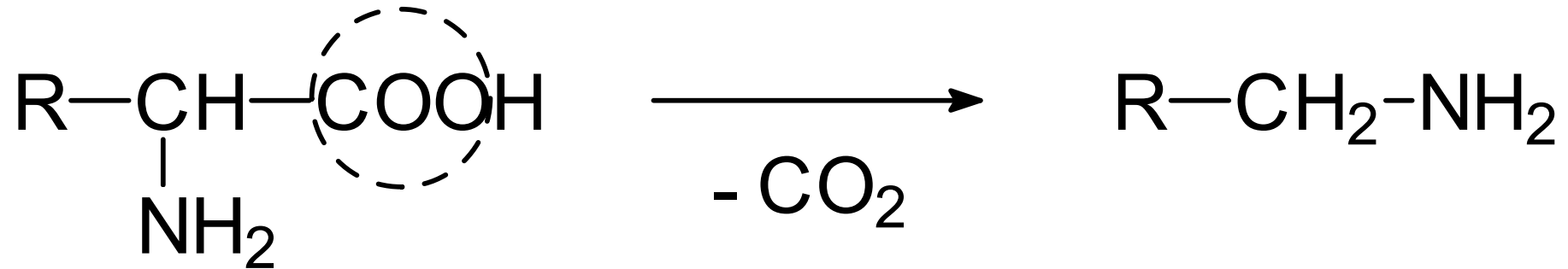

- reakce typická pro glycin
- odbourání D-aminokyselin
- vedlejší produkt H_2O_2

Desaturační deaminace histidinu

Dekarboxylace AK poskytuje biogenní aminy

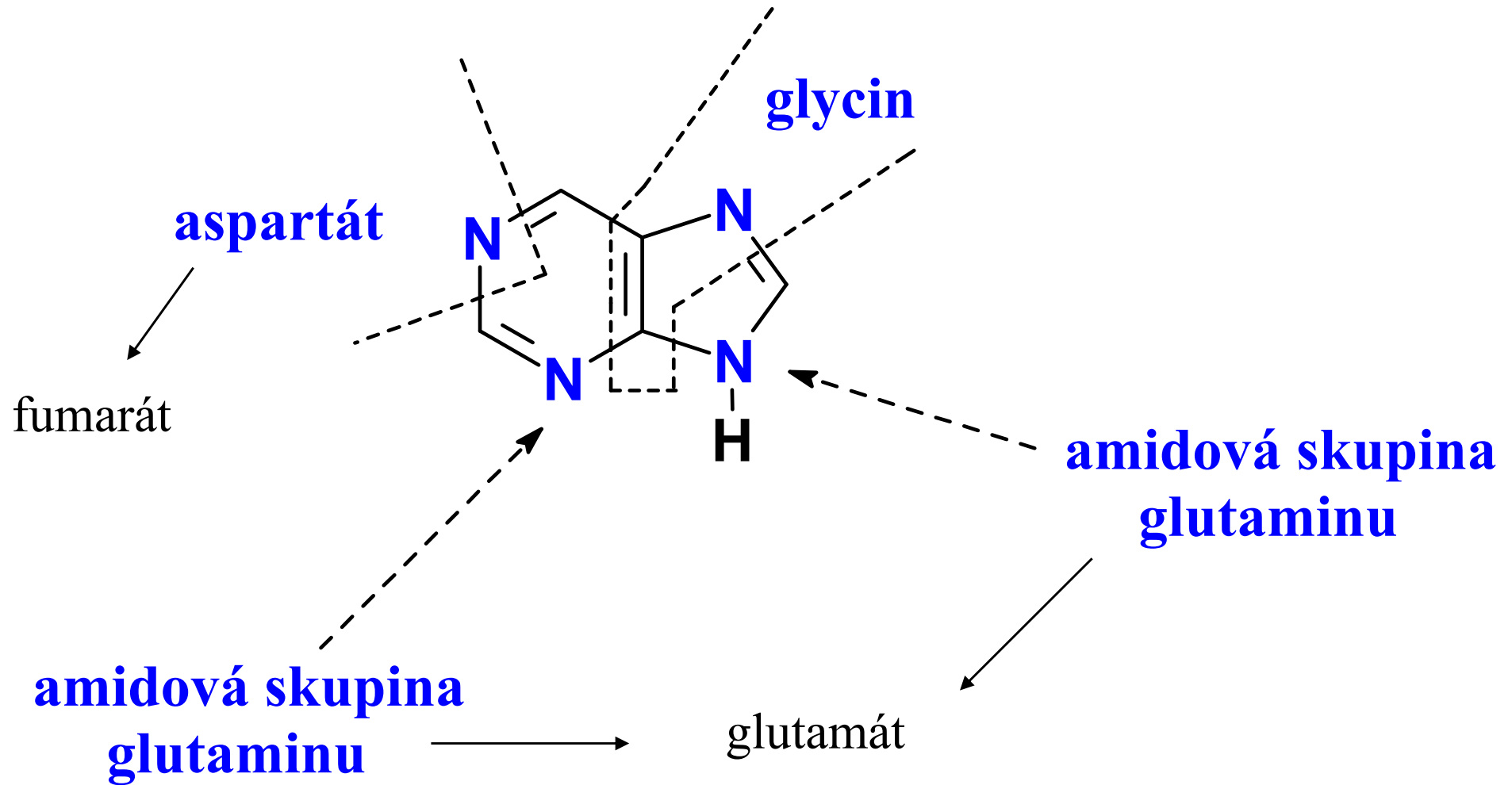
Reakce vyžaduje:

Enzym: dekarboxylasa

Kofaktor: pyridoxalfosfát

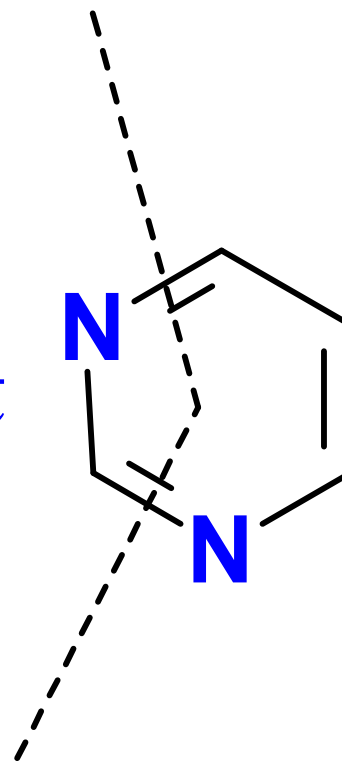

Tři AK poskytují čtyři atomy N při biosyntéze purinových bází

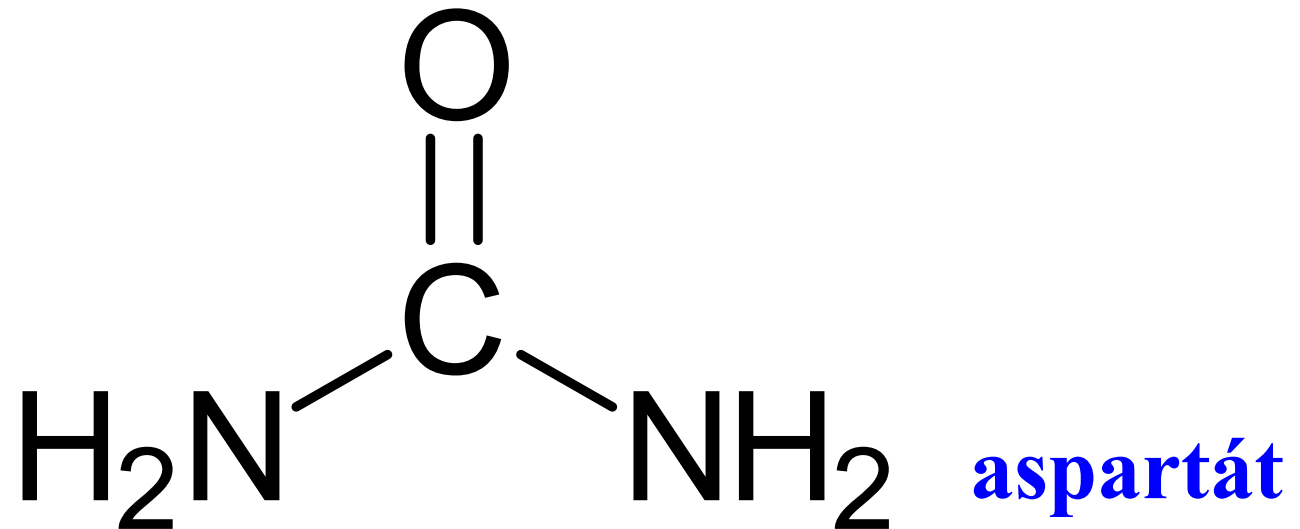
Aspartát poskytuje dusík při biosyntéze pyrimidinových bází

karbamoylfosfát

aspartát

Aspartát poskytuje jeden dusík do močoviny

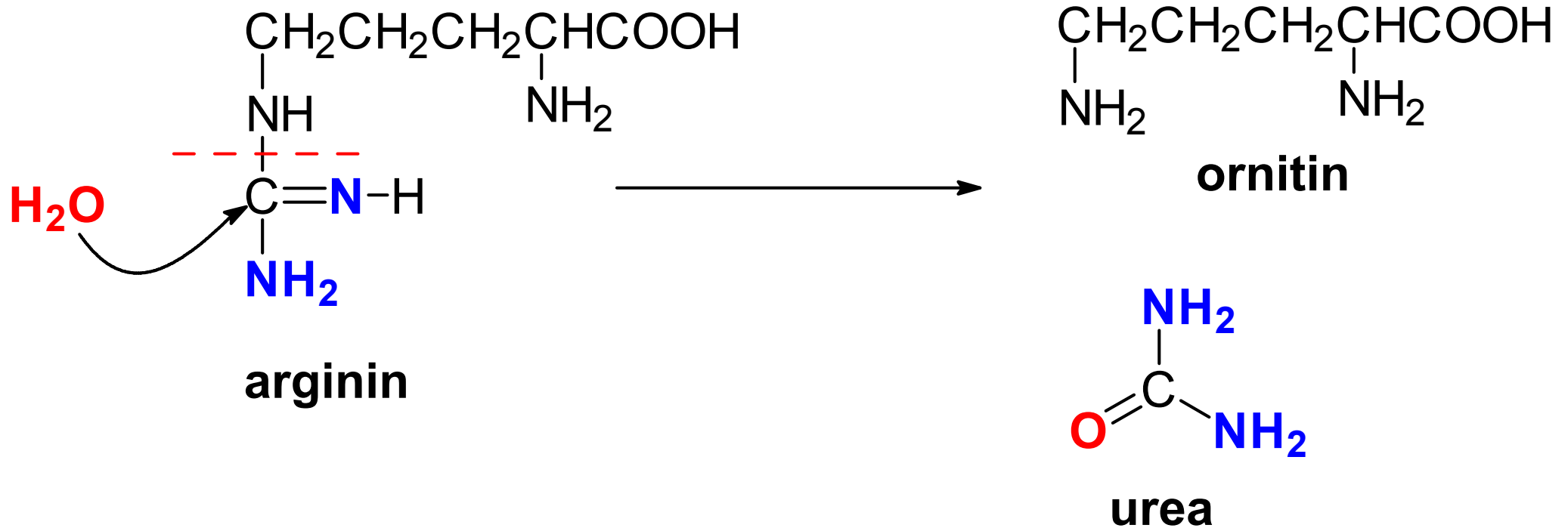

volný amoniak

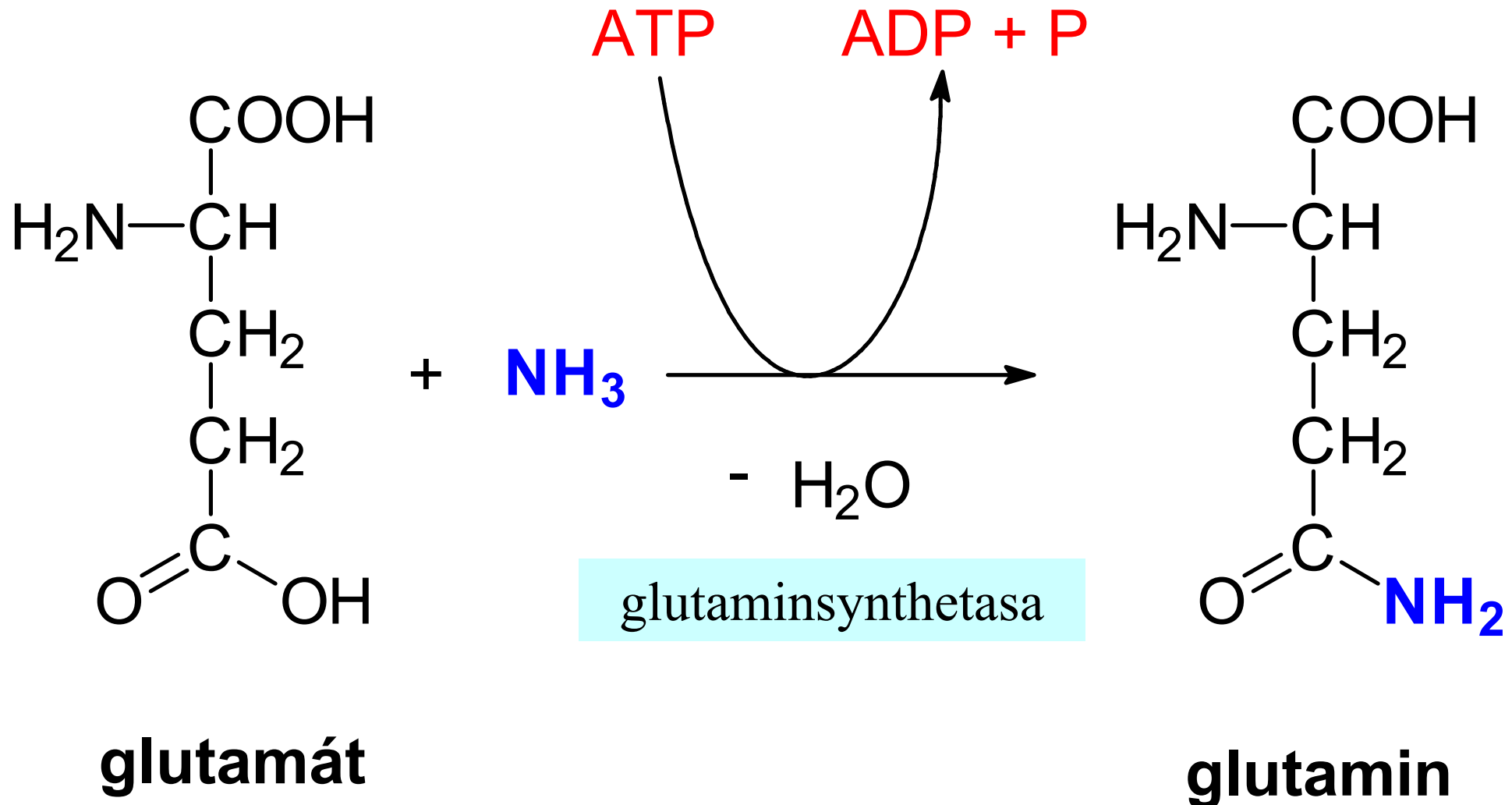
Arginin je meziprodukt močovinového cyklu.

Hydrolýza argininu poskytne močovinu a ornitin

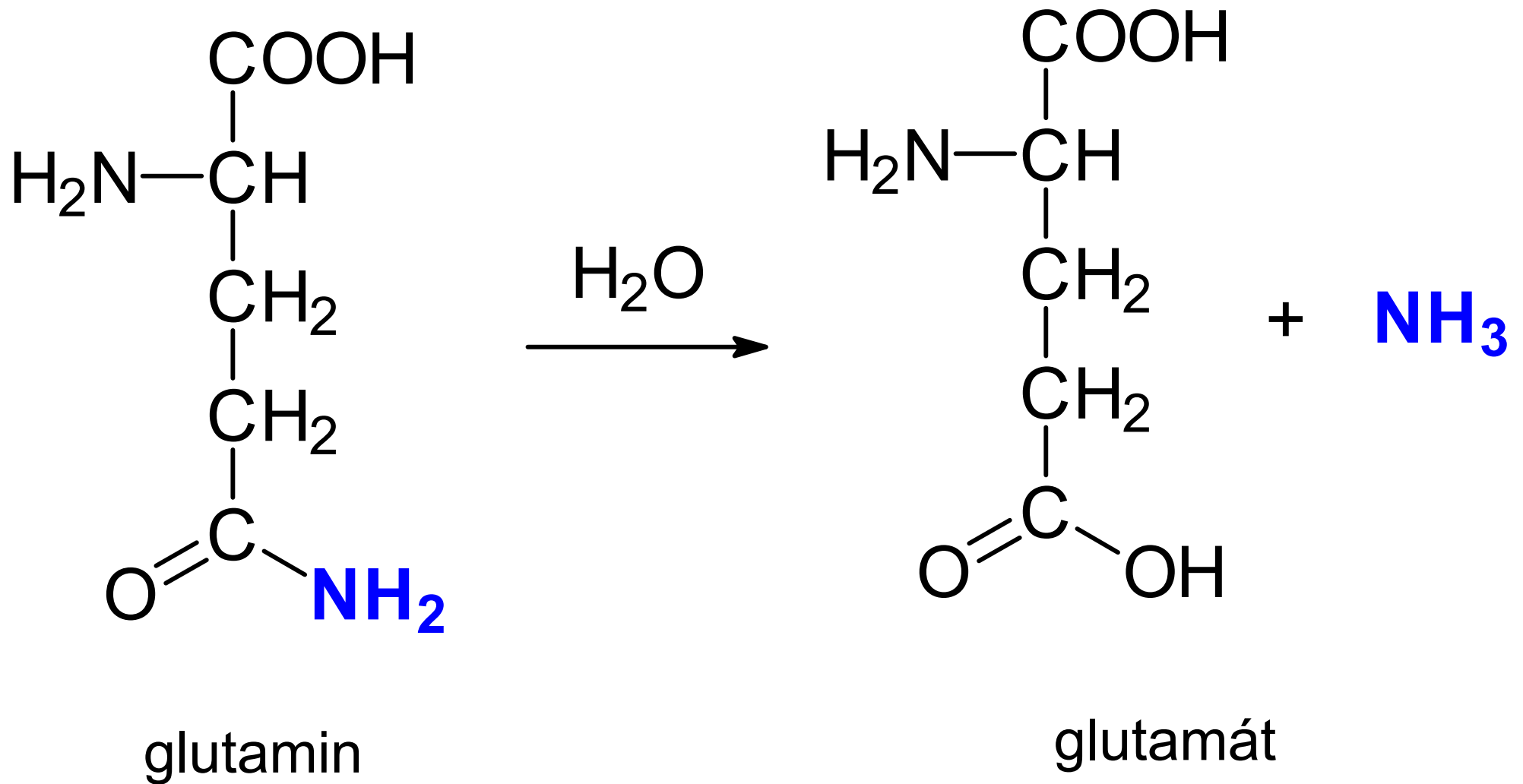

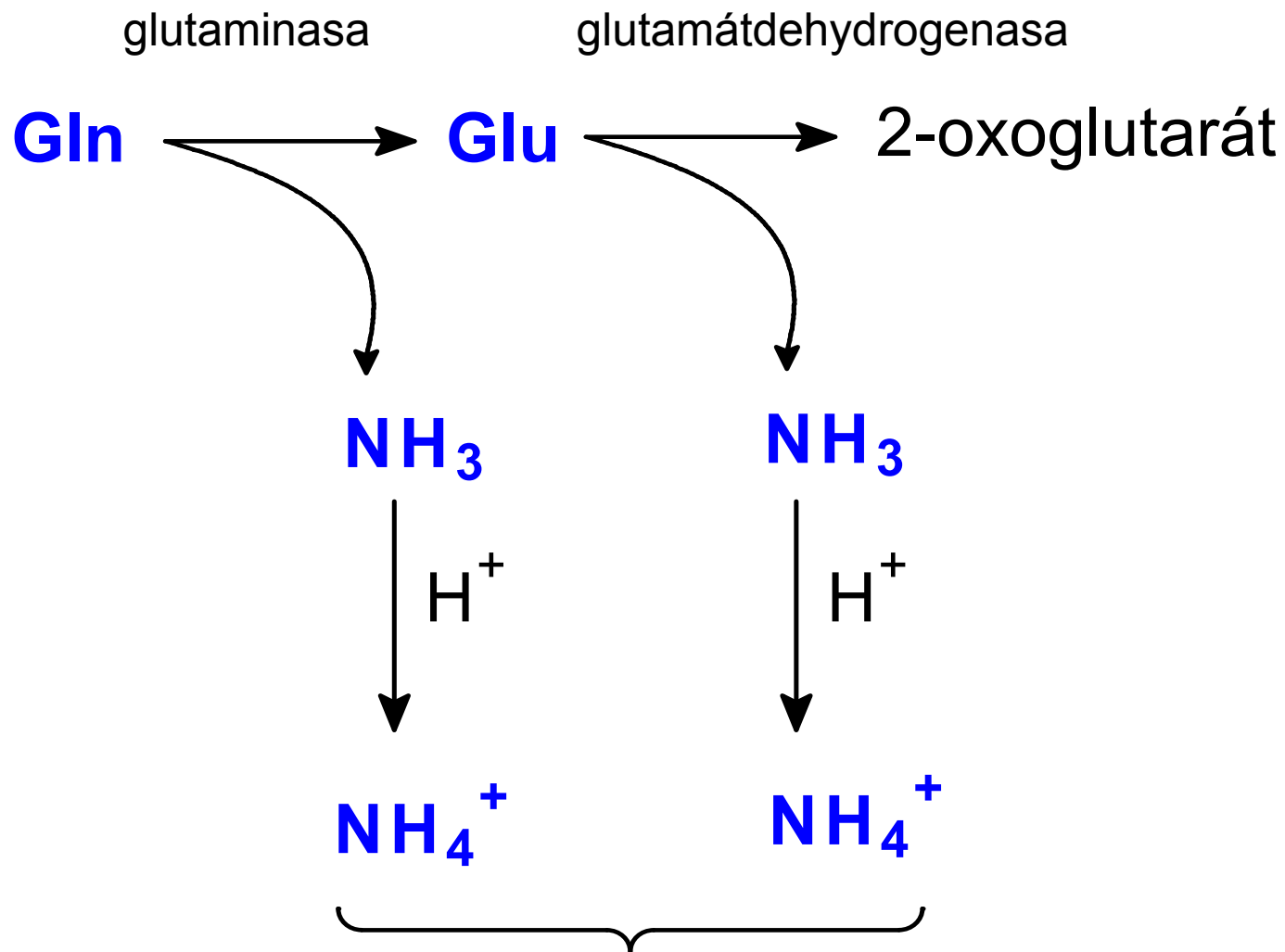
Syntéza glutaminu je způsob detoxikace amoniaku

Hydrolýza glutaminu uvolňuje amoniak v ledvinách

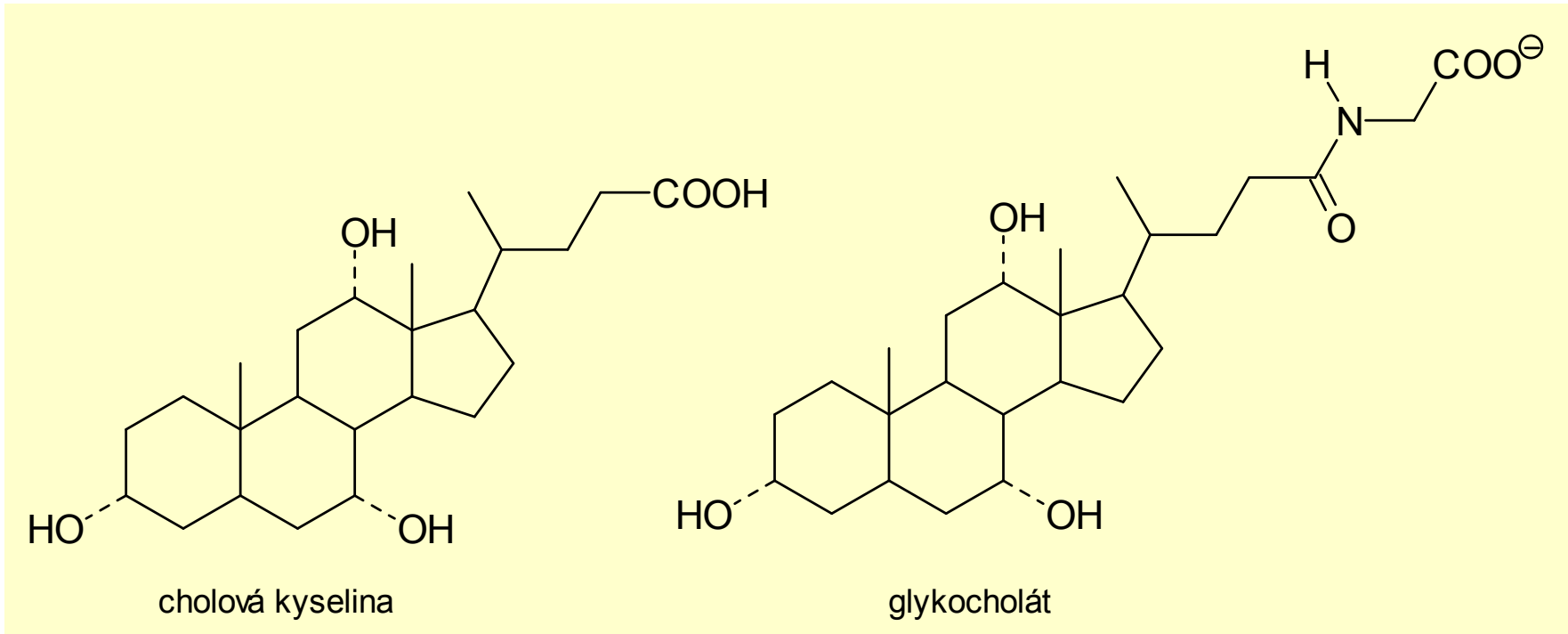

Z glutaminu se v ledvinách uvolňuje NH_4^+

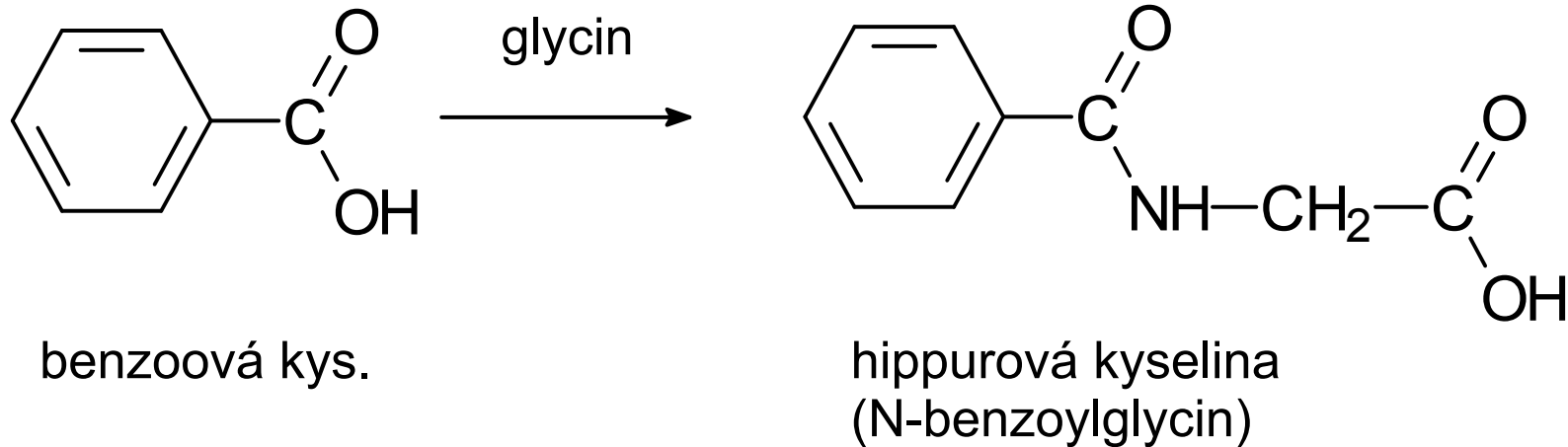
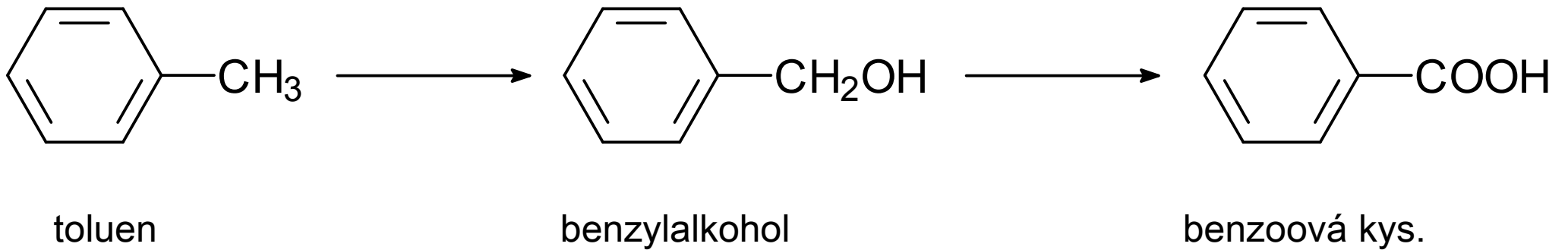

moč (pH ~ 5)

Glycin jako konjugační činidlo

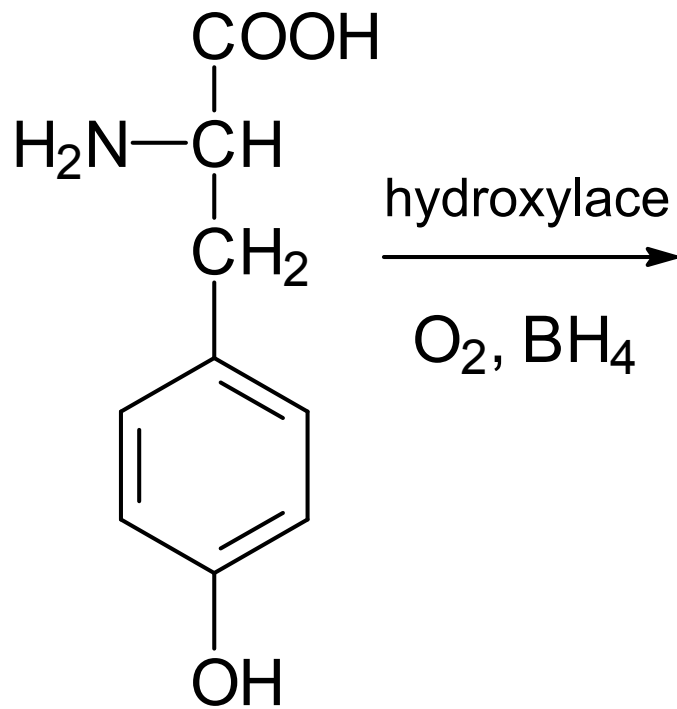

Jak odhalit čičače toluenu?

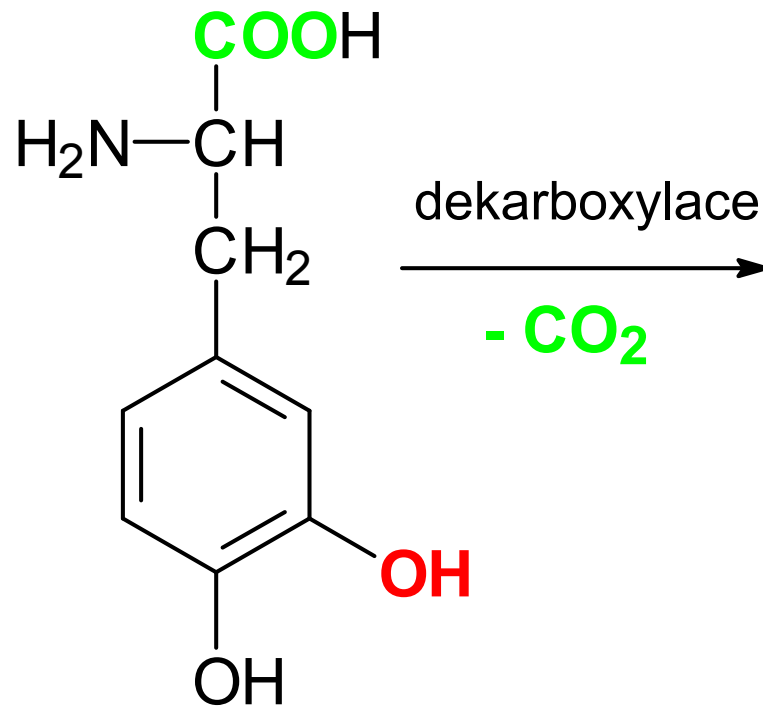
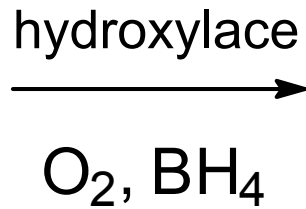

test na hippurát v moči

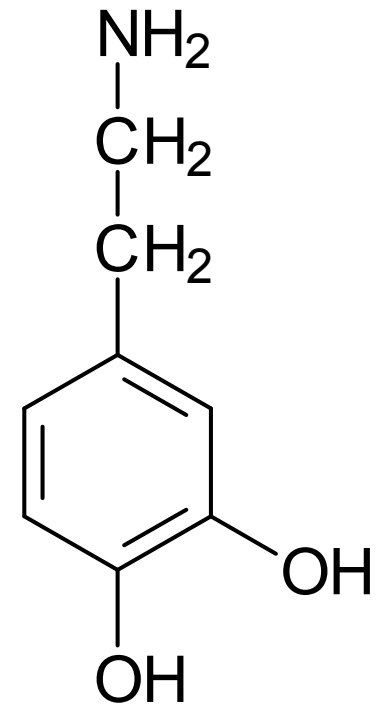
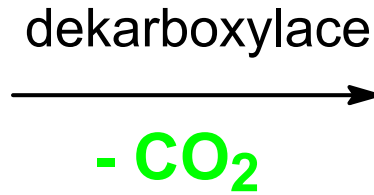
Z tyrosinu vzniká DOPA a dopamin

tyrosin

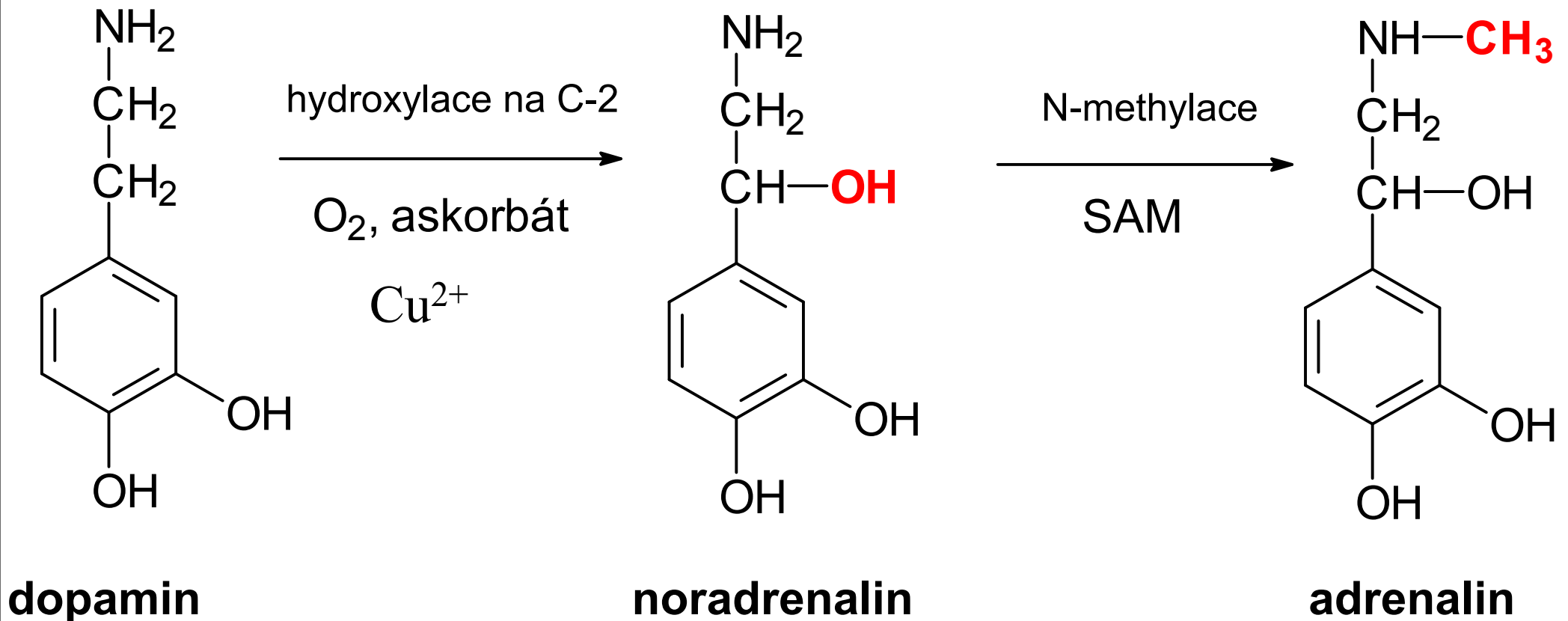

DOPA
(3,4-dihydroxyfenylalanin)

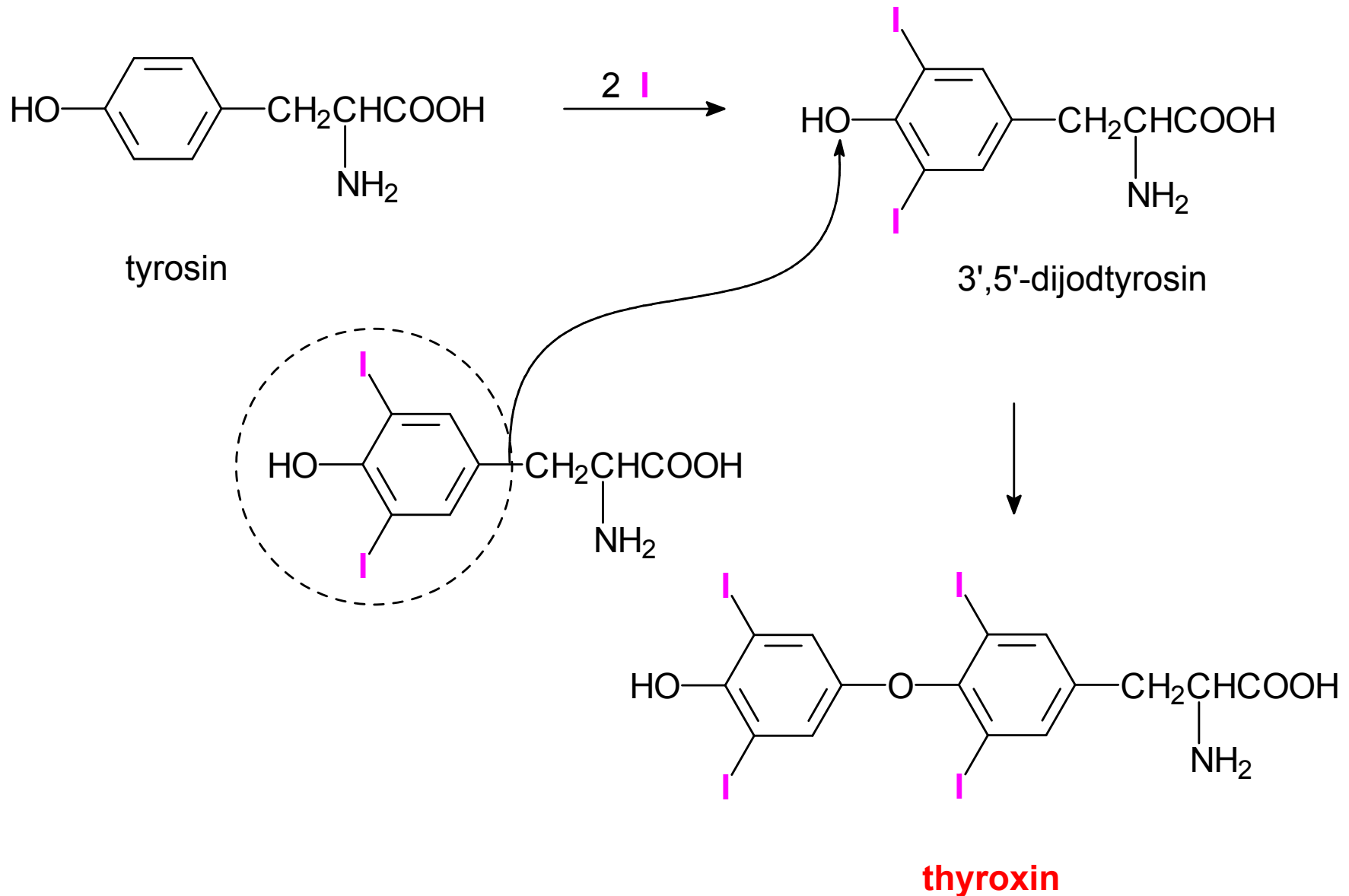
dopamin
(katecholamin)

Další dva katecholaminy z dopaminu

Předpona *nor-* znamená *N*-demethyl

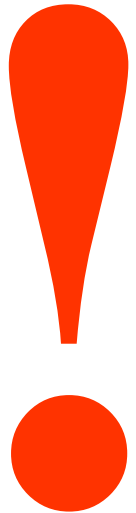
Přeměna tyrosinu na thyroxin

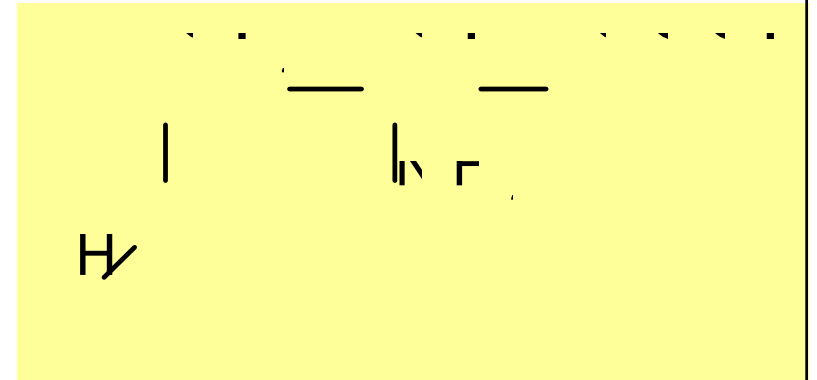

AK Biochemicky významný produkt

Ala	pyruvát → glukosa
Arg	močovina, NO, kreatin
Ser	ethanolamin → cholin → betain; donor 1C fragmentu
Gly	hem, kreatin, GSH, konjugační činidlo (např. glykocholát)
Met	donor methyly, kreatin, homocystein
Cys	GSH, taurin, SO_4^{2-} , cysteamin (CoA-SH)
Asp	donor $-\text{NH}_2$ (urea, pyrimidiny), OA + fumarát (CC), β -alanin (CoA)
Glu	2-oxoglutarát, GABA
Gln	donor $-\text{NH}_2$ (syntéza glukosaminu, purinů)
Pro	hydroxyprolin
His	histamin, donor 1C fragmentu
Lys	allysin (bílkoviny pojiva), karnitin, kadaverin
Tyr	fumarát (CC), katecholaminy, thyroxin, melaniny
Trp	nikotinamid, serotonin, melatonin, donor 1C fragmentu

Selenocystein - 21. aminokyselina

- Několik enzymů (redoxní reakce) obsahuje selenocystein
- **Glutathionperoxidasa** ($2 \text{ GSH} + \text{H}_2\text{O}_2 \rightarrow 2 \text{ H}_2\text{O} + \text{G-S-S-G}$)
- **Dejodasy thyroninů** (thyroxin T4 $\rightarrow$ trijodthyronin T3)
- **Thioredoxin reduktasy** (ribosa $\rightarrow$ deoxyribosa)

Aminokyseliny v potravinách

- v běžné stravě téměř **nejsou** volné aminokyseliny, jen bílkoviny
- obsah volných L-AK svědčí o rozložení potravy
- obsah volných D-AK svědčí o mikrobiální kontaminaci

Komerčně užívané volné L-aminokyseliny:

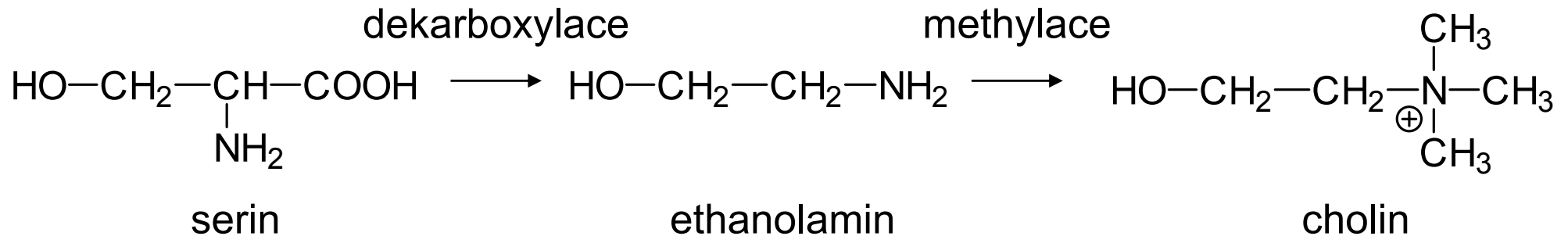
- glutamát sodný – potravinářské aditivum
- arginin – různé přípravky v lékárnách
- rozvětvené AK: potravinové doplňky pro sportovce

Infuzní roztoky aminokyselin

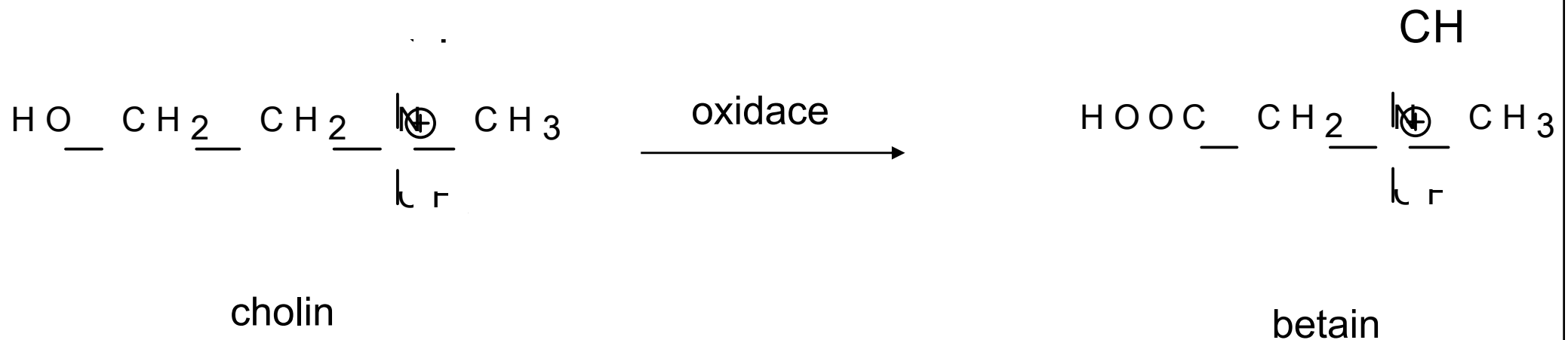
- Výhradně L-AK
- Různé směsi, různé poměry, dávkování: 1-2 g/kg/den
- Pro krytí potřeby bílkovin při parenterální výživě, když není možné přijímat potravu ústy
- Při postižení jater – speciální roztoky, nižší obsah dusíku
- Infuze rozvětvených AK mají velmi příznivý léčebný efekt (antikatabolický) – např. při selhávání ledvin

Nestandardní aminokyseliny

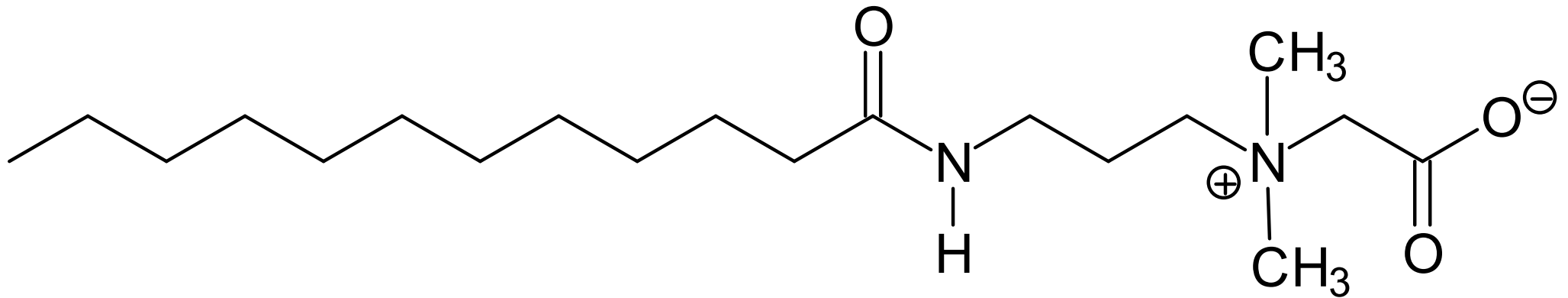
Dekarboxylací serinu vzniká ethanolamin. Methylací ethanolaminu vzniká cholin

Betain vzniká oxidací cholinu

Syntetické betainy jsou amfoterní tenzidy

Šampon na vlasy

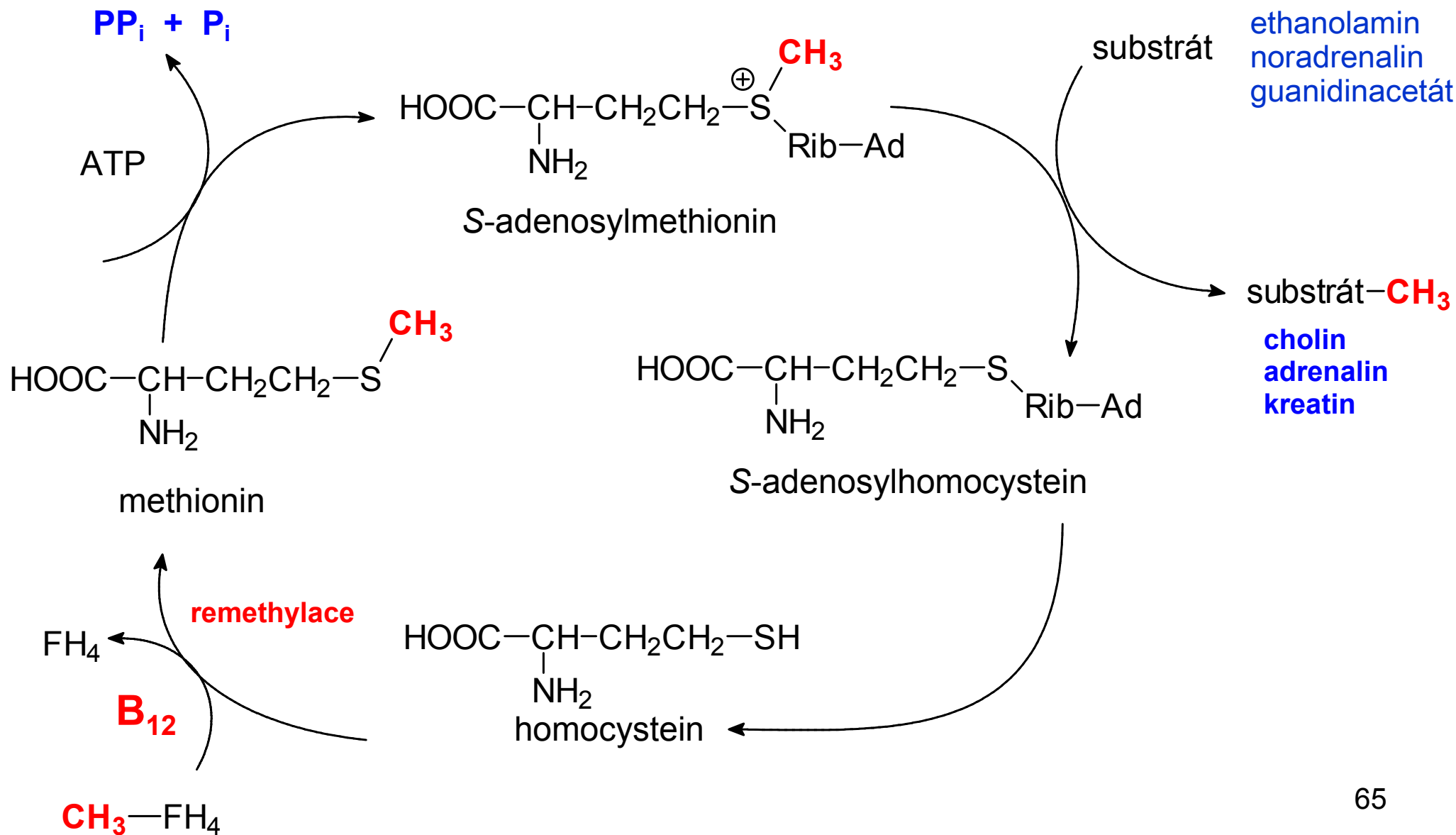
Aqua, Sodium Laureth Sulfate, **Cocamidopropyl Betaine**, Sodium Chloride, Benzylalcohol, Betula pendula extract, Perfume, 2-Bromo-2-Nitropropane-1,3-Diol, CI 42051

viz Semináře, str. 24-25

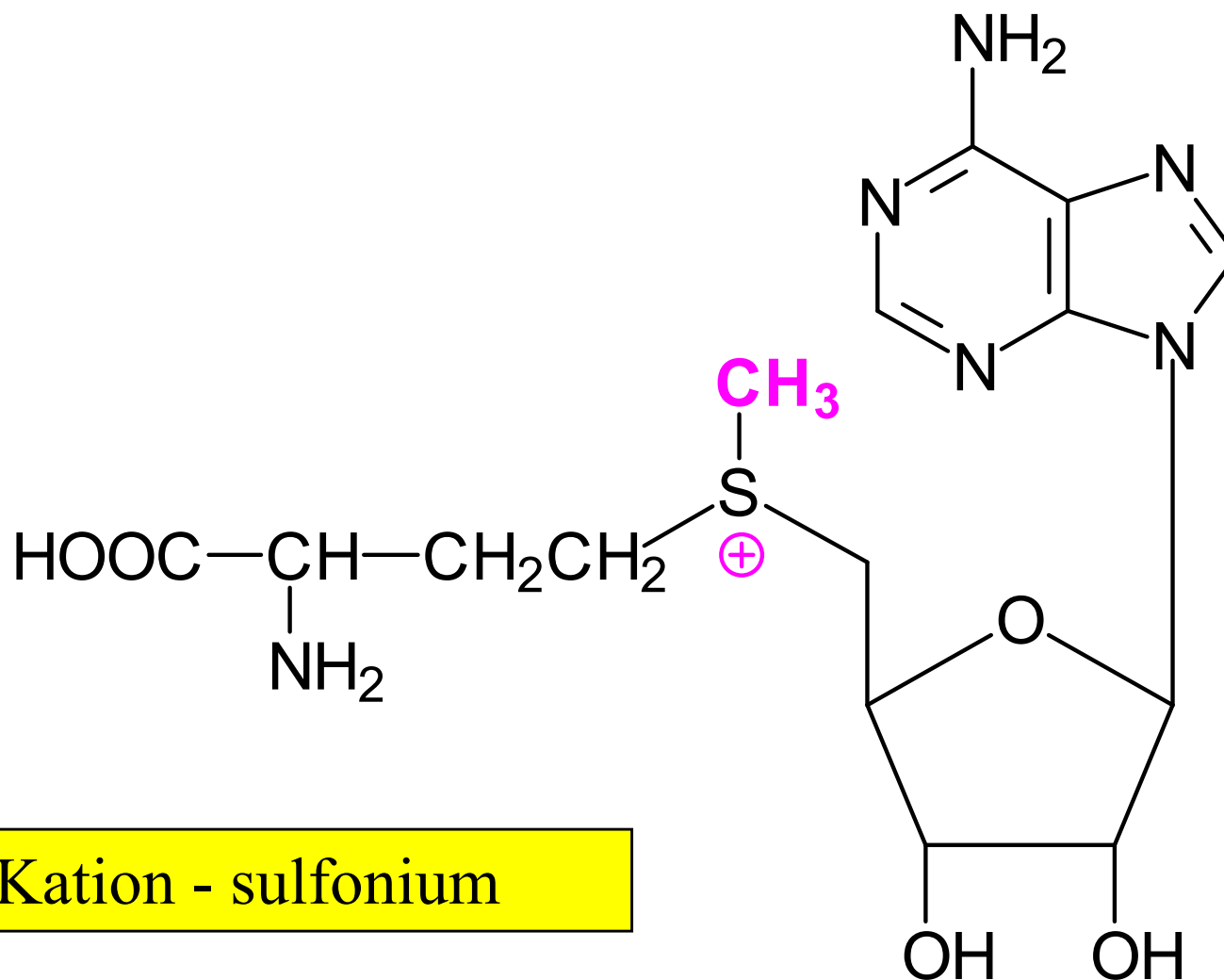

Methionin po odštěpení methyly poskytuje homocystein

S-Adenosylmethionin (SAM) obsahuje trojvaznou kladně nabitou síru

Kation - sulfonium

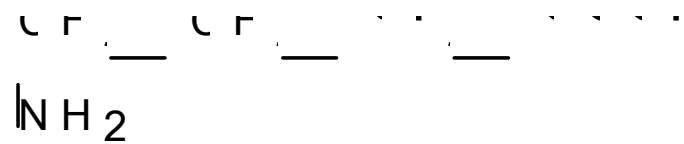
Homocystein poškozujc cévy

- nový marker kardiovaskulárních onemocnění
- zvýšená koncentrace homocysteinu v krvi je rizikovým faktorem aterosklerózy nezávislým na cholesterolu
- mechanismus účinku není dosud úplně objasněn
- přímé působení na cévní stěnu – poškození epitelu, zkracuje životnost trombocytů, snižuje fibrinolýzu, podporuje vznik kyslíkových radikálů – poškození cévní stěny, zvyšuje lipoperoxidaci LDL

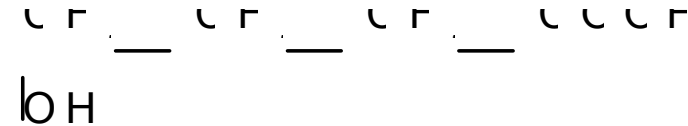
Rozlišujte: Deriváty kyseliny máselné

GABA	γ -aminomáselná kys., g amma- a mino b utyric a cid, inhibiční neurotransmitter v CNS, vzniká dekarboxylací glutamátu
GHB	g ama- h ydroxy b utyrate, synt. droga, liquid ecstasy, patří mezi “date rape drugs”, euforie, sedace, útlum CNS
Ketolátky	3-oxobutyrate (acetoacetát) a β -hydroxybutyrate, vznikají z acetyl-CoA

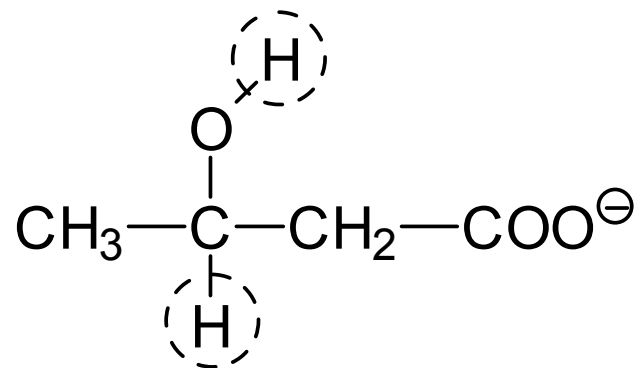
Rozlišujte: Deriváty kyseliny máselné

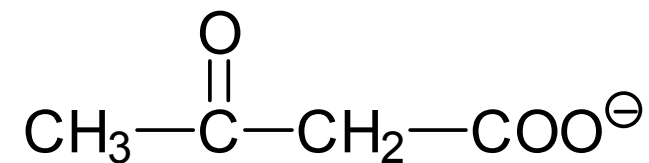
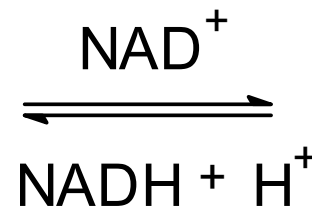
GABA

GHB

β-hydroxybutyrát

acetoacetát

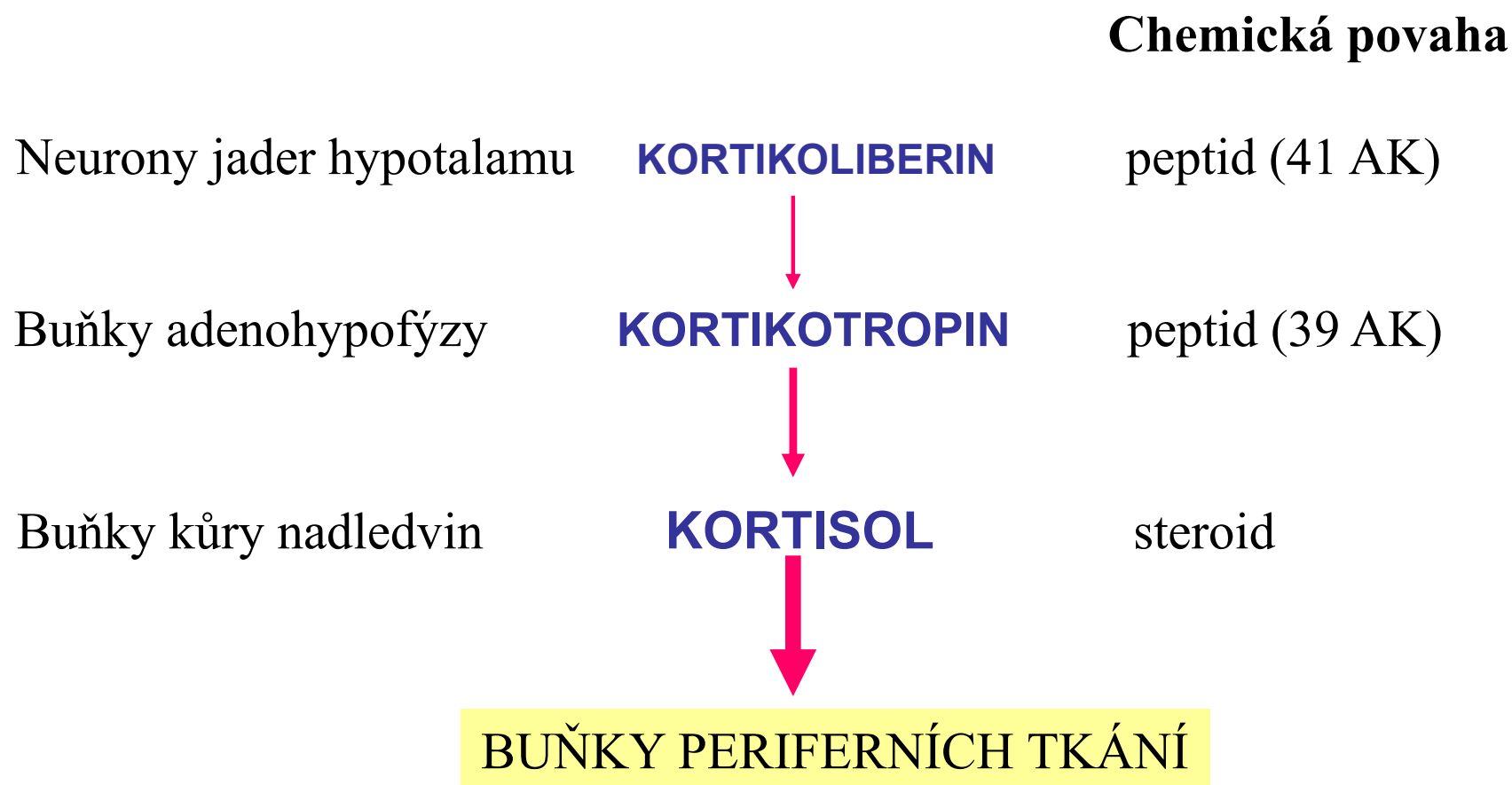
Vybrané biologicky aktivní peptidy

Hormony & Toxiny

Peptidové hormony

- Hormony hypothalamu (liberiny, releasing hormones, RH)
- Hormony hypofýzy (tropiny)
- Pankreatické hormony (inzulin, glukagon)
- a mnoho dalších ....

Příklad hierarchie hormonálních regulací

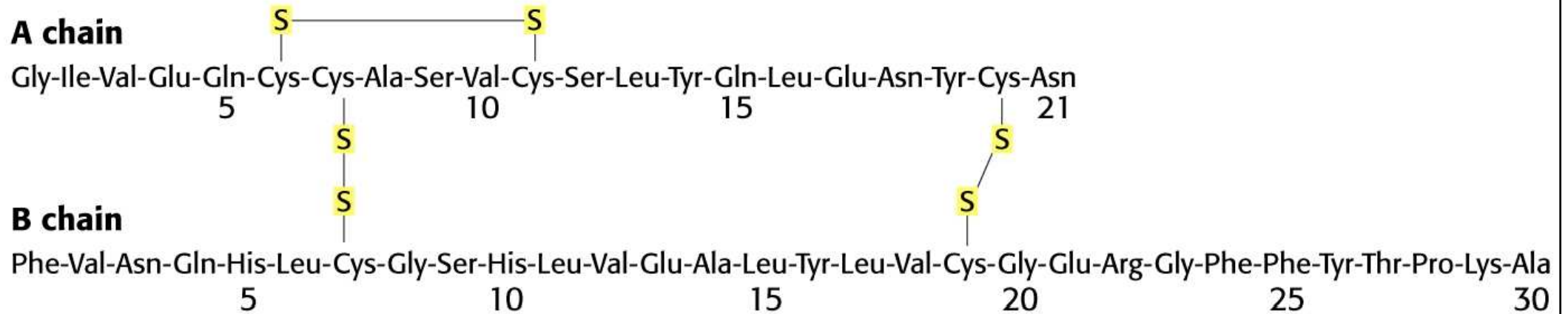

Inzulin a glukagon

Charakteristika	Inzulin	Glukagon
Vznik v pankreatu	beta-buňky	alfa-buňky
Počet AK/řetězců	51/2	29/1
Prekurzor	(pre)proinzulin	proglukagon
Poločas v plazmě	3 min	5 min
Inaktivace hormonu	játra, ledviny	játra

Struktura inzulinu

Antagonistické vlivy inzulínu a glukagonu na metabolismus

Děj	Inzulin	Glukagon
Glukoneogeneze (játra)	↓	↑
Glykolýza v játrech	↑	↓
Glykolýza ve svalech	↑	-
Glykogenolýza ve svalech	↓	-
Glykogenolýza v játrech	↓	↑
Glykogeneze v játrech	↑	↓
Lipolýza v adipocytech	↓	↑
Lipogeneze v adipocytech	↑	↓

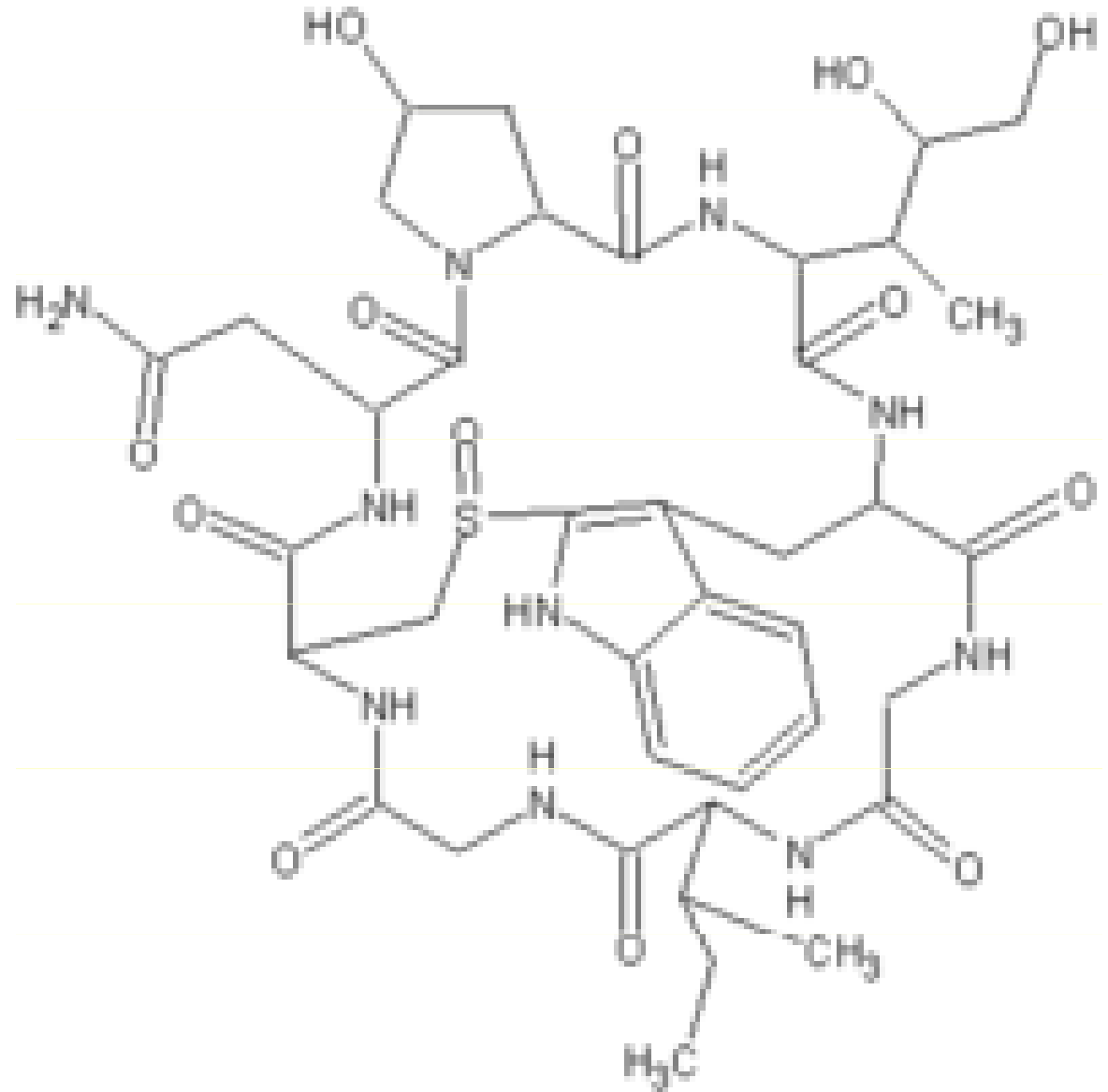
↑ stimuluje   ↓ inhibuje

Toxiny muchomůrky zelené (*Amanita phalloides*) jsou bicyklické peptidy s neobvyklými AK

- **Amatoxiny** – hlavní složky – oktacyklopeptidy
- α -amanitin, β -amanitin, γ -amanitin ....
- **Falotoxiny** – heptacyklopeptidy
- Faloidin, faloin, falisin, falin, falacidin ....
- Termicky stabilní, acidorezistentní
- Poškozují játra a ledviny

α -amanitin

α -amanitin je používán ke genetickým studiím –
je inhibítozem RNA polymerasy II, která zajišťuje transkripci DNA do mRNA.

Složení včelího jedu (*Apis mellifera*)

Peptidy

melittin

apamin

MCD peptid (mast cell degranulating peptid)

adolapin

minimin

procamin A,B

secarpin

tertiapin

Enzymy

Biogenní aminy

Po bodnutí je důležité žihadlo rychle odstranit, protože ještě asi 1 min pokračuje pumpování jedu z jedového váčku

Jed zmije obecné (*Vipera berus*)

- Přesné složení dosud málo prozkoumané
- Různé peptidy, podle účinky se rozdělují na:
- Toxiny cirkulační (vyvolávají cirkulační kolaps)
- Hemotoxiny (hemolyziny) – destrukce kapilár, hemolýza
- Neurotoxiny – paréza dechového centra
- Enzymy – fosfolipasa A, hyaluronidasa

První pomoc při uštknutí (morsus viperae)

- postiženého uklidníme (možno podat sedativa, analgetika)
- končetinu imobilizujeme a přiložíme široký kompresivní obvaz (postižené místo se méně prokrvuje)
- místo vpichu nevysávat ani nerozřezávat!!
- vpichy se pouze dezinfikují a obvážou sterilním obvazem.
- pokud se nerozvíjí generalizovaná reakce je možno podávat nápoje (mimo kávy a alkoholu)
- transport do nemocnice pokud možno vleže

Terapie při uštknutí

- Při nespecifické terapii – **kortikoidy, antihistaminika, kalcium.** Kortikoidy stabilizují buněčnou membránu a buňku samu a jejich účinek je i antiedématózní. Při vzniku celkových příznaků s poklesem krevního tlaku se postupuje symptomaticky.
- Ke specifické imunoterapii podáváme koňské antisérum, které je ovšem indikováno jen při výskytu systémových nebo velmi těžkých lokálních příznacích, zvláště u dětí. Podání specifického antiséra může vyvolat anafylaktický šok.
- Proto pokud je možné adekvátní zajištění vitálních funkcí, není podání specifického antiséra součástí urgentní terapie.